

ილია მაქარაშვილის წერილები ნინო ჟურნალისადმი

გიორგი სოსიაშვილი

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

giorgisoshvili@gmail.com

ილია მაქარაშვილი 1854 წლის 1 ნოემბერს რაჭის ერთ-ერთ სოფელში, ღარში დაიბადა. მან სამხედრო განათლება მიიღო ჯერ კიევის ვლადიმირის გიმნაზიაში (კადეტთა ჟურნალი 2010),² შემდეგ კი პავლოვსკის სასწავლებელში. მონაწილეობდა 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომში. ახალგაზრდა ოფიცერს, სწორედ ამ ომში გამოუვლენია თავისი მხედრული მამაცობა (ჟურნალი 1935: 5).

39-ე საარტილერიო ბრიგადის შტაბსკაპიტანი ილია მაქარაშვილი ოსმალეთის წინააღმდეგ (დევე-ბოინუ) 1877 წლის 23 ოქტომბერს გამართულ ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისთვის წმინდა გიორგის მე-4 ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა (გიზეტი 1901: 213). 1895 წლიდან ილია მაქარაშვილი 1-ელი ბატარეის გრენადერთა საარტილერიო ბრიგადის ხელმძღვანელი იყო, ხოლო 1897 წლიდან 1-ელი ბატარეის კავკასიის გრენადერთა საარტილერიო ბრიგადის მეთაური. 1898 წელს მომავალი გენერალი კავკასიის 1-ელი სარეზერვო საარტილერიო ბრიგადის დივიზიონის ხელმძღვანელი გახდა. 1902 წელს იგი მე-7 ნაღმტყორცნელ პოლკს ჩაუდგა სათავეში. 1904 წელს ილია მაქარაშვილი 67-ე საარტილერიო ბრიგადას, 1904 წლის ივლისიდან თურქესტანის მე-2, შემდეგ კი 52-ე საარტილერიო ბრიგადას მეთაურობდა.

ილია საყვარელას ძე მაქარაშვილმა 1882 წელს კაპიტნის წოდება მიიღო, 1895 წელს პოდპოლკოვნიკის, 1898 წელს პოლკოვნიკის, 1906 წელს გენერალ-მაიორის, 1910 წლის 15 ოქტომბერს კი მისი სამხედრო კარიერა გენერალ-ლეიტენანტის ჩინით დაგვირგვინდა (რუსეთის საიმპერატორო არმიისა და ფლოტის გენერლები); (გოგიტიძე 2001: 232); (ცოხეხია 2012). რუსეთის იმპერატორის მიერ ილია მაქარაშვილი დაჯილდოებული იყო მრავალი ორდენით, მათ შორის, წმინდა სტანისლავის (1877), წმინდა გიორგის 4-ე ხარისხის ორდენით (1878), ოქროს იარაღით (1878), წმინდა ვლადიმირის მე-4 ხარისხის ორდენით (1878), წმინდა სტანისლავის მე-2 ხარისხის ორდენით, წმინდა ანას ორდენით (1886), წმინდა ვლადიმირის მე-3 ხარისხის ორდენით (1901) (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ა); (ვოლკოვი 2009b: 832); (გიზეტი 1901: 287, 158); (ისმაილოვი 2007: 544); (შაბანოვი 2004: 351); (რაინდების სიები 1880: 305); (გენერლების სია 1910: 867, 37, 99); (საერთო სია); (სოსიაშვილი 2021a: 79-93); (სოსიაშვილი 2020a: 20-23).

ილია მაქარაშვილს ცოლად ჰყავდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწის დურმიშხან ჟურნალის ასული. ნინო ჟურნალს და ილია მაქარაშვილს რამდენიმე წელი ჰქონდათ ურთიერთობა. აღსანიშნავია, რომ საქმრო ნინოს ბარათებს ფრონტის ხაზიდან უგზავნიდა, სადაც მომავალი გენერალი სამხედრო ოპერაციების შესახებაც უყვებოდა. მრავალწლიანი სასიყვარულო ურთიერთობის შემდეგ წყვილმა ნინო ჟურნალის სურვილით ჯვარი არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში დაიწერა.⁴ შეუღლების შემდეგ ნინო თავის მეუღლეს ბრძოლის ველზეც დაჰყვებოდა. ის ხშირად დაჭრილ სამხედროებს უვლიდა და მეზღოვებისთვის სურსათ-სანოვაგეს აგროვებდა. თურქმენეთში ცხოვრების დროს ნინო ჟურნალი საქველმოქმედო საქმიანობასაც ეწეოდა. იგი ერთი პერიოდი ომში დაზარალებული სამხედროების და მათი ოჯახების დამხმარე ორგანიზაციის ამხაბადის განყოფილებასაც ხელმძღვანელობდა. 1911 წელს ნინო ჟურნალმა სანკტ-პეტერბურგის სამმართველოდან სამადლობელი წელიც მიიღო (გუმბათი-ექსპრესი 2010: 33).

ნინო ჟურნალი გორში მცხოვრებ ღარიბი ოჯახების წარმომადგენელ მოსწავლეებს მატერიალურად ეხმარებოდა (ლომოური 2002: 181). იგი იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გორის განყოფილების დამხმარე წევრი (1904);

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი (1906); ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცხინვალის განყოფილების წევრი (1915) (ქმნვე საზოგადოების წევრები ა). ილია მაქარაშვილის და ნინო ჟურულის ოჯახი კულტურის ნამდვილ კერად იქცა. მათ სახლში თავს იყრიდნენ ქართველი და რუსი პოეტები, მხატვრები, მსახიობები (გუმბათი-ექსპრესი 2010: 33); (თევდორაძე 2010: 60). ასეთივე კულტურულ კერას წარმოადგენდა დურმიშხან ჟურულის სახლი სოფელ არბოში, სადაც გენერალი ილია მაქარაშვილი დამკვიდრდა.

ილია მაქარაშვილს და ნინო ჟურულს ექვსი შვილი ჰყავდათ: უფროსი გიორგი, შემდეგ ბარბარა, ნიკოლოზი, მარიკა,⁵ ირინე და მიხეილი. აქედან სამნი – გიორგი, ბარბარა და მარიკა – ბავშვობაში სახადით გარდაიცვალნენ. ილია მაქარაშვილის ერთ-ერთი ვაჟი – ნიკოლოზი (ნიკუშა) სამხედრო კარიერის გზას დაადგა და ცხენოსანთა სამთო ბატარეის პოდპორუჩიკი გახდა. თუმცა მისი სიცოცხლე ნაადრევად შეწყდა (ნაცვლიშვილი 1992: 6). ნიკოლოზ მაქარაშვილი 1918 წელს შამქორთან გამართულ ბრძოლაში დაიღუპა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბოლშევიკები სასტიკად მოექცნენ არბოში მცხოვრებ ნინო ჟურულს. 1927 წელს მას იჯარით გაცემული ვენახი ჩამოართვეს და კოლმეურნეობას გადასცეს (ფონდი #2, ანაწერი #1, საქმე #495, გვ. 16). ნინო დურმიშხანის ასულის მიმართ ბოლშევიკების ზეწოლა ამით არ დასრულებულა. როგორც ყოფილი გენერლის მეუღლეს, გორის რაილმასკომის პრეზიდენტის 1933 წლის 19 სექტემბრის გადაწყვეტილებით ქონება ჩამოართვეს და სოფლიდან გაასახლეს. ამის მიზეზად გადაწყვეტილებაში მითითებულია ადგილობრივ გლეხთა უკმაყოფილობა (ფონდი #4, ანაწერი 1, საქმე #135, გვ. 23); (სოსიაშვილი 2023: 173). სოფლიდან გაძევებული ნინო ჟურული-მაქარაშვილისა 1948 წელს გარდაიცვალა. როგორც ჩანს, მის ქალიშვილს, ირინა ილიას ასულს სურვილი ჰქონდა დედა არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში მშობლების, მეუღლის და შვილის გვერდით დაეკრძალა, თუმცა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ოჯახს გარდაცვლილის ტაძარში დაკრძალვაზე უარი უთხრეს. საფრანგეთში მცხოვრები მიხეილ ილიას ძე მაქარაშვილი თავის მოგონებებში წერს: „დედაც არბოში გარდაიცვალა 1948 წლის 4 სექტემბერს, მაგრამ ბოლშევიკებმა არ დააკრძალვინეს იგი ეკლესიაში. ჩემი დის ირას წერილით შევიტყვე, რომ იგი სოფლის სასაფლაოზე დაკრძალეს“ (ნაცვლიშვილი 1992: 8).

გენერალ ილია მაქარაშვილის სახლში ერთი ოთახი ბოლშევიკებმა მოსამსახურე ბეკოშვილს დაუტოვეს. საბოლოოდ ამ სახლს სწორედ ბეკოშვილები დაეპატრონნენ. ოდნავ მოგვიანებით, არბოში, მაქარაშვილების ფუძეზე დამკვიდრდა ირა (ირინა) მაქარაშვილის მეუღლე, ცნობილი მეცნიერი ანატოლი კიზირია (ქსე 1980: 511-512); (ბიოგრაფიული ლექსიკონი ა). ილია მაქარაშვილს და ნინო ჟურულს ნიკოლოზის გარდა კიდევ ორი ვაჟი ჰყავდათ. როგორც აღვნიშნეთ, გიორგი ადრეულ ასაკში გარდაცვლილა. მათი უმცროსი ვაჟი – მიხეილი 1903 წელს დაიბადა. ფრანგულად დაწერილ მოგონებაში, რომლის დიდი ნაწილი პ. ნაცვლიშვილმა გამოაქვეყნა, მიხეილი წერს:

დავიბადე 1903 წლის 7 ოქტომბერს ძველი სტილით (ახალი სტილით 20 ოქტომბერს) ჯილალ-ოღლიში-პატარა ქალაქში საქართველოსა და სომხეთის საზღვარზე. აქ იმყოფებოდნენ იმ დროს ჩემი მშობლები - მამა ქალაქის გარნიზონში მსახურობდა. მე მომნათლეს არბოში და იქვე ვცხოვრობდი ჩემს ბებიასა და ბაბუასთან ერთად (ნაცვლიშვილი 1992: 6).

ილია მაქარაშვილის უმცროსი ვაჟი-მიხეილი 1922 წელს საფრანგეთში განათლების მისაღებად გაემგზავრა. მიხეილ მაქარაშვილი წერს:

მე დავტოვე ჩემი სამშობლო 1922 წელს, როგორც კი შემისრულდა 19 წელი, რათა ჩემი საინჟინრო განათლება უცხოეთში განმემტკიცებინა. რაკი გადაწყვეტილი მქონდა დაბრუნება, თან არ წამომიღია არც ერთი საარქივო დოკუმენტი, რომელიც ეხებოდა ჩვენს ოჯახს. სიმართლე რომ ვთქვა, მე მაშინ ამაზე არც მიფიქრია. თუ ღმერთის წყალობით, ოდესმე მოგეცემათ საქართველოში წასვლის შესაძლებლობა და თუ წახვალთ, ვეჭვობ,

მათი დაბრუნება შეძლოთ, მით უმეტეს, რომ ჩემი ერთადერთი და – ირა აღარ არის ახალგაზრდა და თანაც ქალაქდები შეიძლება, უბრალოდ, დაიკარგა (ნაცვლიშვილი 1992: 6).

საფრანგეთში მცხოვრებმა მიხეილ მაქარაშვილმა პოლონელ ქალბატონზე ელიზაბეტ გლასზე იქორწინა, რომელთანაც ორი შვილი გიორგი და ინესი შეეძინა. მიხეილ მაქარაშვილს საფრანგეთიდან მიწერ-მოწერა ჰქონდა საქართველოში მცხოვრებ ოჯახის წევრებთან, ვგულისხმობთ ნინო ჟურულს და ირინა მაქარაშვილს, საქართველოს ხელოვნების სასახლის არქივში აღნიშნული მიწერ-მოწერის ამსახველი არაერთი წერილი ინახება. მიხეილ მაქარაშვილი 1967 წლის დეკემბერში 64 წლის ასაკში გარდაიცვალა, ხოლო მისმა მეუღლემ ელიზაბეტ გლასმა კი 2007 წლამდე იცოცხლა. მიხეილის და ელიზაბეტის შვილებიდან, ინესს ორი ქალიშვილი გაუჩნდა: იზაბელი და ნატალი (ნაცვლიშვილი 1992: 8). ისინი საფრანგეთში, პარიზში ცხოვრობენ. მიხეილ მაქარაშვილის ვაჟი გიორგი მოგვიანებით პარიზიდან სამხრეთ ამერიკის კონტინენტზე, კერძოდ, პერუს დედაქალაქ ლიმაში გადავიდა საცხოვრებლად.⁶ თავდაპირველად იგი ადგილობრივ ბანკში მუშაობდა. სწორედ ლიმაში გაიცნო თავისი მომავალი მეუღლე – კარმენი. პერუში დამკვიდრებულ გენერლის შვილიშვილი 2023 წელს გარდაიცვალა, მას 6 შვილი, 12 შვილიშვილი და 6 შვილთაშვილი დარჩა.

ილია მაქარაშვილის წერილები ნინო ჟურულისადმი

გენერალ-ლეიტენანტ ილია მაქარაშვილის წერილები ნინო ჟურულისადმი ინახება საქართველოს ხელოვნების სასახლეში, კერძოდ, კულტურის ისტორიის მუზეუმში. მაქარაშვილების და ჟურულების არქივი, მათ შორის, ილია მაქარაშვილის ბარათები მომავალი მეუღლის, ნინო ჟურულისადმი ერთხანს, ილია მაქარაშვილის ოჯახში იყო დაცული. მოგვიანებით, ილია მაქარაშვილის ქალიშვილმა, ირინა მაქარაშვილმა, მაქარაშვილების ქონება, მათ შორის სოფელ არბოში არსებული საცხოვრებელი სახლი, საკარმიდამო ნაკვეთი ილია მაქარაშვილის ძმას კონსტანტინე მაქარაშვილის შვილთაშვილს მერაბ მაქარაშვილს (გარდ. 2023 წ.) უანდერძა, რომელმაც ჟურულების და მაქარაშვილების არქივი (მდიდარი ფოტო-მასალით) საქართველოს ხელოვნების სასახლეს გადასცა.

როგორც მივუთითებდით, ილია მაქარაშვილს ერთობ საინტერესო სამხედრო კარიერა ჰქონდა. არტილერიის ჩინებულმა მცოდნემ გენერლობამდე სამხედრო მომზადების ყველა საფეხური გაიარა. ილია მაქარაშვილს თავდავიწყებით უყვარდა თავისი მომავალი მეუღლე, იმ დროისთვის ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, დურმიშხან ჟურულის ასული ნინო, რასაც სამხედრო მომზადების ბაზიდან ნინოსადმი გაგზავნილი ილია მაქარაშვილის წერილებიც ცხადყოფს. ბარათების დიდი ნაწილი მათ დაქორწინებამდეა დაწერილი, ზოგიერთი მათგანი კი ქორწინების შემდეგ. წერილების უმეტესობა ალექსანდრეპოლიდან (დღეს გიუმრი) და ჯელალოღლიდან (დღეს სტეფანავანი) არის გამოგზავნილი. ამ ორი ცნობილი ადამიანის პირადი ურთიერთობის დეტალების გარდა, სასიყვარულო ტექსტებში ბევრი საინტერესო ცნობაა შემონახული იმ დროის გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწეების, სამხედრო პირების შესახებ და სხვა. გარდა ამისა, ილია მაქარაშვილის წერილები, XIX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების ბევრ ნაკლებად ცნობილ დეტალს წარმოაჩენს, რაც მკითხველისთვის, ვფიქრობთ, რომ საინტერესო იქნება.

ხელნაწერი, რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

2 ივნისი, სამშაბათი, საღამოს 5 საათი

ჩემო ძვირფასო ნინოჩკა! დღეს ბოლო სროლა მქონდა, იქიდან საღამოს 10 საათზე დავბრუნდი. სახლში კი შენი ფოტოსურათი და წერილი დამხვდა. ფოტოსურათზე გამოსახულების მსგავსება მართლაც რომ მაგარია, ჩემი ნინოჩკა კი სინამდვილეში გაცილებით უკეთესია, ვიდრე ფოტოსურათზე. აბა სხვა რა ვიღონო! ისლა დამრჩენია, შენი ლამაზი

ნაკვთების მზერით დავტკბე. ყოველივე კი, ჩემს მეხსიერებაში შენს წარმოსახვას შეავსებს. შენი საყვარელი, ძვირფასი სახე ჩემს გულში ისე მკაფიოდაა ჩაბეჭდილი, რომ საკმარისია, თვალები დავხუჭო და ჩემი ნამდვილი, მშვენიერი ნინოჩკა ვიხილო. დღევანდელმა სროლამ, ისევე როგორც გუშინდელმა, ბრწყინვალედ ჩაიარა. გუშინ განსაკუთრებით გამოვიჩინეოდი, ოთხი წუთის განმავლობაში, 950 საჟენზე, სწრაფად, მოწესრიგებულად ვისროდი. იმდენად კარგად, რომ სროლის დამთავრების შემდეგ ჩემთან პოლიგონის უფროსი მოვიდა და მითხრა (მის ნათქვამს სიტყვა სიტყვით გადმოგცემ – „შესანიშნავია! შესანიშნავია! სიმშვიდე და სისწრაფე, არავითარი ფორიაქი“). შემდგომ აღმოჩნდა, რომ სამიზნე სრულად მთლიანად გამინადგურებია. ამჟამად ჩემი ძირითადი საქმე-სროლა, დავამთავრე. წვრთნების დასკვნითი, ბოლო ნაწილი, იწყება. თუმცა 5-ში სროლაში შეჯიბრი დაინიშნა, რომელიც ნიშანზე დამმიზნებელ ჯარისკაცებს შორის ჩატარდება. თითოეული ბატარეიდან მხოლოდ ერთი ქვემეხი მონაწილეობს. გამარჯვებული ვერცხლის საათს ვერცხლის ძეწკვით მიიღებს, ხოლო დანარჩენები-ორ-ორ რუბლს. სროლაში შეჯიბრი, როგორც ყოველთვის, საზეიმო ვითარებაში იმართება, უამრავ მამაკაცსა და მანდილოსანს იწვევენ. 6-ში, ჩვენი ტაბლდოტის (ოფიცერთა სასადილო) ოფიციალურ გახსნასთან დაკავშირებით, დიდი საზეიმო სადილი გველის. 14-ში თუ 15 ში მეჯლისის მოწყობას ვარაუდობენ, სადაც ალექსანდროპოლის თითქმის ყველა მანდილოსანი იქნება მოწვეული. ესეც ასე, ჩემო ძვირფასო მეგობარო. ასეთია ყოველი წვრილმანი ჩემი ცხოვრებისა, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ შენით თუ არის აღსავსე, მაგრამ რამდენად სასიამოვნო შეგრძნებაა იმის ცოდნა, რომ ამ საბანაკო, ფრიად მღელვარე ცხოვრების და განცდების შემდეგ, ფიზიკური თუ გონებრივი დაძაბულობის შემდეგ, შენ ისეთი უმაღლესი ჯილდო გელის, როგორიცაა ჩემი ნინუცას ხელი და გული. მხოლოდ ამის გამო, ტანტალის მსგავსად, ყველა წამების გადატანა ღირს. მაგრამ, დიდება უფალს, მე ამ წამების გადატანა არ მიხდება. მე ჩემ ნინოჩკას ზედმიწევნად იოლად, ყოველგვარი განსაკუთრებული ძალისხმევის გარეშე, ფორტუნის ჩემდამი კეთილგანწყობის შედეგად ვიღებ. აბა ამის შემდეგ როგორ არ უნდა ვთქვა, რომ ამქვეყნად ადამიანების ორი კატეგორია არსებობს: ისინი, ვისაც იღბალი არ წყალობთ, მთელი ცხოვრება არ უმართლებთ და ბედ-იღბლის რჩეულთა კატეგორია, რომელთაც წარმატება მუდამ თან სდევს. ამ ადამიანთა კატეგორიას თავს დიდი სიამოვნებით მივაკუთნებდი, რადგან საერთო ჯამში ბედი მუდამ მწყალობს და თან განსაკუთრებით მიმდინარე წელს გამიმართლა-ნინოჩკა ახლა უკვე მთლად ჩემია (ხომ მართალს ვამბობ?), მისი გული მე მეკუთვნის, მე მისთვის ისეთივე ძვირფასი ვარ, როგორც ის ჩემთვის. ამის აღქმა ხომ მეტად სასიამოვნოა? შენთან წლევანდელ შეხვედრამდე გულზე რაღაც განსაკუთრებული სევდა მანვა, საშინელ სიცარიელეს და მართობას ვგრძნობდი და მისი შევსება ჩემი ყოფა-ცხოვრებიდან არაფერს არ შეეძლო. და აი, შენ გამომეცხადე და ჩემი ცხოვრება მუდმივ დღესასწაულად იქცა: ჩემი გული შენით გადაივსო, ჩემი გონება შენსკენაა მიმართული და შენზედაა კონცენტრირებული, ჩვენი მომავალი ბედნიერების მოლოდინში, სიცარიელე გაქრა, მან ადგილი საუკეთესო იმედებს დაუთმო. ამ მოკლე პერიოდში ჩემი სულიერი განწყობა იმდენად შეიცვალა, რომ ახლო მეგობრები ჩემ ფიზიკურ გაახალგაზრდავებას აღნიშნავენ. აი ამდენად ძლიერია შენი წმინდა, უზადო სიყვარულის გავლენა ჩემზე. შენი წერილები ისეთი სითბოთია აღსავსე და მათგან ისეთი განწყობა მოედინება, რომ არ ვიცი, როგორ და რითი ვუმაღლოდე ჩემ მშვენიერ საცოლეს. შენი წერილების კითხვისას დღემდე არნახულ, განსაკუთრებულ სიამოვნებას ვგრძნობ. ისინი გამსჭვალულია ჩემდამი შენი ნდობითა და სიყვარულით. (ხომ არ ვცდები, რომ ვამბობ სიყვარულით?) მე კი შენ, როგორც საკუთარ თავს, ისე გესაუბრები. მე ჩემ თავს არასოდეს განვაცალკევებ ჩემი ნინოჩკასგან, რომელიც ჩემთვის უკვე ჩემს მეორე, მხოლოდ უკეთეს, „მეს“ წარმოადგენს. ვთვლი, რომ ამგვარი დამოკიდებულებით ჩვენი მომავალი ბედნიერი და უზრუნველყოფილი იქნება, რამეთუ ჩვენ ამგვარ ურთიერთობებს არა მხოლოდ შევინარჩუნებთ, არამედ უფრო მეტად განვამტკიცებთ კიდევ. ჩემო ტურფა, ჩემო ლამაზო, ხომ მართალია ეს ყოველივე? გულითადი მოკითხვა გადაეცი ქეთევან ლუარსაბის ასულს და დურმიშხან შალვას ძეს. აგრეთვე ყველა ჩვენ კეთილმოსურნეს. საჭირო დოკუმენტების გამოგზავნა

დააჩქარე. ახლა კი შენ საოცარ თვალელებში ჩავიხედავ, დაგიკოცნი მათ, თავზე ხელის გადასმით მოგეფერები, გულში ჩაგიკრავ და დაგიკოცნი...

შენი მოტრფიალე ილიკო.

(საქართველოს ხელოვნების სასახლე, კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135 b.42722)

წერილის ფრაგმენტი, ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

24 ივნისი, საღამოს 6 საათი

..... დღეს წერილი კი გამოგიგზავნე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ჩემ ძვირფას მეგობართან სასიამოვნო საუბრის გაგრძელება კვლავ მსურს. თუ ეს გარემოება გაკვირვებს, გეტყვი, რომ საამისოდ საპატიო მიზეზი მაქვს: დღეს დილით, 10 საათზე, შენი მოკლე, მაგრამ საყვარლად დაწერილი წერილი მივიღე, რომელმაც უსაზღვრო ბედნიერება მომანიჭა. როგორც ვხედავ, ჩემ ნინოჩკას ნამდვილად ვუყვარვარ და ხშირად ვახსენდები კიდეც. ჩემ ამჟამინდელ მდგომარეობაში, ამაზე სასიამოვნო და საუკეთესო რა უნდა იყოს. ჩემი ბედნიერება შენ ხელთაა და შენ დიდსულოვნად მას მიუქნი. დარწმუნებული იყავ, რომ ვალში არ დავრჩები ჩემი ნინოჩკას წინაშე. ახლა კი, ჩემო ძვირფასო მეგობარო, ყურადღებით მომისმინე: როგორც მწერ - გიორგი ჩვენს ქორწილზე ჩამოსვლას ვერ შეძლებს. ამჟამად, ჩვენი ქორწინების დღის გადადებისთვის არავითარი მიზეზი არ არსებობს. იქნებ როგორმე მოვახერხოთ და სექტემბერში სამარადჟამოდ დავწყვილდეთ, ყოველ შემთხვევაში არა უგვიანეს 10-20 ოქტომბრისა. რას იტყვის ჩემი კარგი ნინოჩკა? ჩვენი ბედნიერების მოლოდინს იმდენი დრო შევალიეთ, რომ გაჭიანურებას აზრი აღარ აქვს. რაც შეეხება თვით ქორწილს და მისი მოწყობის ადგილს, ვფიქრობ, რომ შენ და შენი მშობლები ამ საკითხს ადვილად გადაწყვეტთ. გიმეორებ და გეტყვი, რომ ქორწილი მეტად მოკრძალებული უნდა იყოს, ყოველგვარი ხმაურის გარეშე. იქ ჩემგან ყველაზე ახლობელი ადამიანები იქნებიან, თან არც თუ ისე ბევრი. იგივე შენგან ანალოგიურად. არჩევანის გაკეთება, ალბათ ტფილისსა და ბათუმს შორის მოგვიწევს. ვფიქრობ, რომ საბოლოოდ ტფილისზე შევჩერდებით. გთხოვ, მშობლებთან ერთად ყოველივე კარგად მოისაზრო. საჭირო დოკუმენტების საქმე არ გადადო და მალევე გამომიგზავნე. პირველი-შენი მეტრიკა, მეორე-ხელწერილი მასზე, რომ სურვილი გაქვს ცოლად გამომყვე, მესამე-შენი მშობლების ხელწერილი, რომ ჩვენ დაქორწინებაზე თანახმა არიან. ეს საბუთები არაუგვიანეს 20 ივლისისა უნდა მომივიღებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქმე შეყოვნდება და ჩემი აქედან დროულად გამომგზავრება შეუძლებელი გახდება. შენ ჩემგან საპატიებელი არაფერი გჭირს: შენ ხომ არავის წყენინება არ შეგიძლია, მითუმეტეს, ჩემი. საკმარისია მხოლოდ ერთხელ ჩაგხედო თვალელებში, რომ დავინახო შენი მშვენიერი ღიმილი, რომ შენზე ამგვარი ფიქრიც კი, არასოდეს დაუშვა. ჩემი ამგვარი დაფასებისათვის ავალოვისა და ნაცვალოვის უსაზღვროდ მადლიერი ვარ. მითუმეტეს, რომ ჩემდამი მათი ამგვარი დამოკიდებულება ჩემთვის მეტად ძვირფასია და ჩვენ დაახლოვებას ხელს უწყობს. ვხარობ, რომ ჩვენი გულები, წინააღობების გარეშე, ურთიერთმიისწრაფიან, რათა საბოლოოდ შეერთდნენ. ღმერთმა ინებოს, რომ ჩვენ ურთიერთობებში, ურთიერთსწრაფვაში რაიმე წინააღობები აღარ შექმნილიყოს. ჩემად კი, პირობას გაძლევ, რომ მხოლოდ შენ მეყვარები და იმედი მაქვს, რომ ჩემი ნინოჩკაც ასევე მოიქცევა. გთხოვ, გულითადად მომიკითხო კნეინა მაკინე ამირეჯიბი, ავალოვი, ნაცვალოვი და ყველა, ვინც ჩვენ ერთად გვადღეგრძელებს. საშინლად მთრგუნავს ის აზრი, თუ როგორ ქანცავს ჩემ ნინოჩკას აურაცხელი სტუმრის მიღება-გასტუმრება. ერთკვირიანი დასვენების უფლება მაინც მოგცენ, თორემ მთლად გადაიღლები. არ შემიძლია ერთი რამ არ გამოვთქვა: შენ მეტად დიდ და ხმაურიან საზოგადოებას ხარ შეჩვეული. ვშიშობ, რომ ჩვენი, ჯელალოღლის პატარა საზოგადოება არ მოგეწონება და მეტწილად მხოლოდ ჩემი საზოგადოებით დაკმაყოფილება მოგიწევს. აბა რას იტყვი ჩვენს *tete a tete* ¹⁵ ხშირ საზოგადოებაზე პირისპირ, ერთი ერთზე. ხშირ შეხვედრებზე. ჩემთვის ყოველივე მეტად სასიამოვნო იქნება და არასოდეს

მომწყინდება. ამიტომ, შეეცადე შეეგუო ამ აზრს, რომ შემდგომ იმედი არ გაგიცრუვდეს. მე ყველანაირად შევეცდები, რომ ჩვენი ცხოვრება მრავალფეროვანი გავხადო, მაგრამ სამომავლოდ დიდი იმედები ნუ გექნება. აბა რას იტყვის ჩემი მშვენიერი საცოლე ამგვარ მსჯელობაზე? კიდევ ერთხელ გთხოვ, საჭირო დოკუმენტები მალევე გამოგზავნო. ისეთი შეგრძნება მაქვს, რომ მათ გარეშე ჯერ უფლება არ მაქვს შენ ჩემად მოგიხსენიო და, რაც მთავარია, შეიძლება ისე მოხდეს, რომ ჩვენი ქორწინება კვლავ შეყვონდეს. ამის არანაირი სურვილი არ მაქვს.... (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42755).

ხელნაწერილი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

29 ივნისი დღის 4 საათი

წინა წერილი, რომელიც აგრეთვე 29 ივნისს დავწერე, უკვე კონვერტში იყო მოთავსებული, როცა გამახსენდა, რომ ერთი თვე გავიდა მას შემდეგ, რაც შენ ჩემთვის ამ ქვეყნად ყველაზე ძვირფასი გახდი. 29 მაისმა წერილი დაუსვა ჩვენს შორის არსებულ გაურკვევლობას, რომელიც 5 წელი გრძელდებოდა. რაღაც უცნაური შემთხვევითობით გამოწვეული ჩვენი განშორების შემდეგ, განგებამ ჩვენი გულების შეერთება კვლავ იწება. ამ დღემ მომანიჭა ის ბედნიერება, რომელიც ერთ დროს კინალამ ხელიდან გამისხლტა. მე ამ დღის უსასრულოდ მაღლიერი ვარ, მან ასე უბრალოდ და ადვილად ბედნიერება მარგუნა. ბედნიერება იმისა, რომ ამიერიდან როგორც ჩემს საყვარელ, ძვირფას, კარგი საცოლეს მოგმართო და რომ რამოდენიმე თვეში ჩემი საყვარელი, ძვირფასი, კარგი მეუღლე გიწოდო. გთავაზობ, ამიერიდან 29 მაისი მშვიდად, ყოველგვარი ხმაურის გარეშე და, თუ ეს შესაძლებელი იქნება, მარტო ჩვენ ორმა აღვნიშნოთ, რათა ჩვენი ბედნიერება, უფრო სრულყოფილი, უფრო სრულფასოვანი გახდეს. აბა, რას მეტყვი, ჩემო საოცარო საცოლე, ჩემო მშვენიერო ნინოჩკა? დღემდე ხომ ყველაფერში ვთანხმდებოდით, როგორ ფიქრობ ამ საკითხშიც დავეთანხმებით თუ არა ერთმანეთს? დღეს, 11 საათისთვის, ამხანაგთან წასვლას ვაპირებდი, მასთან ერთად უნდა მესადილა. ჩავიცვი კიდევ და ცხენის შეკაზმვა ვუბრძანე. მოულოდნელად თავსხმა წვიმა წამოვიდა, ისეთი, როგორც მხოლოდ სამხრეთში იცის. ვიფიქრე, რომ მალევე გადაიღებდა, როგორც ასეთ წვიმებს ჩვევიათ. ნურას უკაცრავად, თავსხმა წვიმა საათნახევარზე მეტი გაგრძელდა. მთელი ბანაკი დატბორა, არ ვიცოდით, თავი სად შეგვეფარებინა. ირგვლივ წყალი იდგა. პირველი საათისთვის გადაიღო და ჩვენ, წვიმისგან წარმოქმნილ ნაკადულებში, მუხლამდე წყალში სვლით, სასადილომდე ძლივს მივაღწიეთ, იქ კი უგემრიელესი სადილი დაგვხვდა.

გეხსოვება ალბათ, რომ დღეს დიდი დღესასწაულია – (ქართულად წერია – დღეს აჩის პეტიჟე-პავლობა). აღნიშნულთან დაკავშირებით, ჩემი ორი მომავალი ნათესავი პეტიჟე¹⁶ და პავლე¹⁷ ყიფიანები გამახსენდა. რა წუთსაც მოგეცემა შესაძლებლობა, მათ ჩემი პატივისცემა გადაეცე. ჩემო ნინოჩკა! სადღეისოდ შენთან საუბარი საკმარისია. ამ წერილს გვერდზე გადავდებ, მერე გავაგრძელებ, რომ მომდევნო ფოსტით გამოგიგზავნო.

მინაწეხი: შენი ყოველი, თუნდაც მოკლე წერილი ისეთი სიყვარულით და გულრწფელობით არის აღსავსე, რომ თითოეული მათგანის გამო ყველაფრის გაცემა შემიძლია (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42755).

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

7 ივნისი, საღამოს 7 საათი

შენი წერილი დღეს დილით 10 საათზე მივიღე. ის როგორც წესი ზედმინევანით საყვარელი იყო. ნამდვილად ძალიან აკურატულად მწერ, ყოველ კვირა დღეს და ყოველ სამშაბათს. შენი წერილებით უდიდეს სიამოვნებას მანიჭებს. პარასკევობით შენგან წერილებს აღარ მოველი, რადგან ცხინვალიდან ფოსტა მხოლოდ ორჯერ გამოდის. მე კი, ჩემ ნინოჩკაზე ნაკლებად აკურატული როდი ვარ და გასულ სამშაბათს ჩემი წერილი რომ არ მიიღე, მიკვირს. მხოლოდ ის მამშვიდებს, რომ პარასკევს ერთდროულად ორ წერილს მიიღებ.

ძალიან კარგია, რომ ნელ-ნელა საქმეებს კიდებ ხელს, მაგრამ ნუ გადააჭარბებ, თავს ნუ დაიღლი. შენ ხომ შენი შრომით ლუკმა პურის შოვნა არ გინევს, ამიტომ საქმეებიც ისე უნდა აკეთო, რომ სიმშვიდე მოგიტანოს. შენ უკვე ორჯერ მომწერე, რომ ბოლო დროს ერთგვარი მოწყენილობა, წუხილი გეუფლება. შეძლებისდაგვარად შეეცადე შენი ყოველდღიური ცხოვრება უფრო მრავალფეროვანი გახადო: აბაზანა, გასეირნება, წიგნები, კორესპონდე[...],¹⁹ მუსიკა, კერვა და ქარგვა, მეგობრებთან საუბრები და სხვა. ყოველივე საკმარისად შეავსებს შენს ყოველდღიურობას. ეცადე მეტი დრო სუფთა ჰაერზე გაატარო და ჯანმრთელობას მიხედო, იზრუნე შენს გარდერობსა და ჩაცმულობაზე. მსახურის თან წამოყვანას მირჩევ. ის სულ ახლახანს ავიყვანე და მასთან ურთიერთობების დალაგება შენთვის იოლი როდი იქნება, რადგან მან საქმე ნაკლებად იცის და არანაირი პრაქტიკა არ აქვს. თუ მას ცხინვალში ჩამოვიყვან, შენთან დავტოვებ იმ დროით, ვიდრე მე რაჭაში ვიქნები. არ ვიცი როგორ მოეწყობა ეს ყოველივე, როგორ შეეგუებიან მას თქვენი მოსამსახურეები, მათ ხომ რუსული არ იციან. გაითვალისწინე ყოველივე და მომწერე, მისი წამოყვანა თუ აქ, ჯელელ ოღლიში დატოვება ღირს. სიმართლე გითხრა გზაში ის უფრო ხელის შემშლელი იქნება, ვიდრე დამხმარე, ამიტომ მხოლოდ იმ შემთხვევაში წამოვიყვან თუ ცხინვალში რამეში მაინც წაგადგებათ....²² მისთვის საქმის სწავლება მოგვინევთ. თუ წარმატებული სროლისთვის რაიმე ჯილდოს მოცემას ფიქრობენ, არანაირი არ მეკუთვნის, რადგან გენერლის წოდებამდე რაც კი ჯილდო არსებობს, ყველა უკვე მიღებული მაქვს. ამჟამად მხოლოდ ჩინის მიღება თუ შემიძლია. ვიცე პოლკოვნიკის წოდებას მხოლოდ ვაკანსიის შემთხვევაში მივიღებ, რა დროსაც ბატარეის მეთაურობის უფლება მომეცემა, ყოველივეს კი არანაკლებ 3-4 წელი დაჭირდება. ხომ ხედავ, ჩემ აზრს გიორგიც იზიარებს. ჯვრისწერა უნდა მალევე, მოკრძალებულად ჩავატაროდ. ამიტომ ჩვენ შემოგვიერთდი –სექტემბერში, როდესაც თბილისში ჩამოვალ და სასწრაფოდ ჯვარი დავიწეროთ, ოღონდ არავის შევატყობინოთ. ამ საკითხის გააზრება შენთვის ადვილზე უფრო იოლია. ამიტომ ჩემო თვალისჩინო, კარგო, საყვარელო ნინოჩკა, კარგად მოიფიქრე და მაცნობე. შენი გულში ჩაკვრის სიხარული მალევე მომანიჭე და ამით ნურც იდუმალბებას შევექმნით და ნურც აუტანელ ხმაურს. სხვებს დალევა და ლხინი სურთ, დაე დალიონ და ილხინონ, ჩვენ კი ღვინის გარეშეც მოვილხენთ. მხოლოდ ერთი საკითხი მაწუხებს: ვთქვათ 5-8 სექტემბერს თბილისში ჯვარი დავიწერეთ, ამ შემთხვევაში შენთან დარჩენა სექტემბრის ბოლომდე შემეძლება, მერე კი ორი სამი დღით რაჭაში ჩემს კარ-მიდამოს რომ მივაშურო ჩემი მხრიდან, როგორი საქციელი იქნება? უკვე ისე მიგეჩვიე, რომ შენთან, თუნდაც რამდენიმე დღით, განშორების გააფიქრებაც კი, ჩემთვის ძალიან რთული იქნება. ხოლო შემდგომ შესაძლოა, ყოველივე გაათმაგდეს. რას იტყვის ჩემი უმშვენიერესი საცოლე? რა გამოსავალს ნახულობს ამ დილემიდან?

ღამის 11 საათი. ამ წერილის დაწერა რომ დავიწყე თავსხმა წვიმა იყო და აღმოსავლეთის ქარი ქროდა, დაახლოებით 10-ის ნახევარზე ცა მოიწმინდა, მთვარე მთელი თავისი ბრწყინვალეობით ცოდვილ დედამიწას მკრთალ შუქს აფენდა. ეზოში სრული სიწყნარე იდგა, ნიავიც კი არ იმჩნეოდა, შორს კი, მთვარის ფანტასტიური ვერცხლისფერი შუქით განათებული, დათოვლილი ალა-გეზი მოჩანდა. ...²⁵ მე კი მინდა გესაუბრო...²⁶ (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

წერილის ფრაგმენტი, ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

21 ივლისი, საღამოს 7 საათი, ჯელალოღლი

როგორც ალექსანდროპოლიდან მოგწერე, ბატარეა, რომელიც იქიდან საღამოს 6 საათზე გამოვიდა, სამ დღეში უკვე ჯელალ ოღლიში იყო. არაჩვეულებრივი ამინდი იდგა, სიცხე არ იგრძნობოდა და რაც მთავარია, როგორც იქნა კოლოებს თავი დავაღწიეთ. ალექსანდროპოლში ისინი ხომ მოსვენებას არ გვაძლევდნენ. ჩვენი სვლა უფრო *partie de plaisir* მხიარულ გასეირნებას წაგავდა, ვიდრე სამხედრო ლაშქრობას. სამი ბატარეა ერთად მოდიოდა, ორი ჩვენი და ერთი გრენადერთა მეექვსე, რომელიც თბილისში, თავის შტაბ-ბინაში ბრუნდებოდა. გუშინ, 20-ში, ჩვენ 30 ვერსი უნდა გაგვევლო, ბეზობდალსკის უღელტე-

ხილი უნდა გადაგველახა. დილის 8 საათზე უკვე უღელტეხილის წვერზე ვიყავით, სადაც მოვწიეთ და ჩემი დღეობის (ილიაობის) აღსანიშნავად, ჩემი სადღეგრძელო შევსვით. იქიდან ჩვენი ბატარეა, როგორც სამთო, პირდაპირ, ქვემოთ დაეშვა, ხოლო დანარჩენი ორ ბატარეამ, სვლა მოშანდაკებული გზით განაგრძო. დილის 10-ის ნახევარზე ბატარეასთან ერთად ჯალალ ოღლიში საზეიმოდ შევედით. სოფელთან ახლოს, ალექსანდროპოლიდან ორი დღით ადრე ჩასული, ბრიგადის მეთაური შეგვეგება. მან დღეობა მომილოცა და წარმატებული ლაშქრობისათვის მადლობა გადამიხადა. მას შემდეგ, მეოთხე ბატარეის მეთაურისგან, პოტულოვისგან მიწვევა მივიღე. ეს ის ბატარეაა, რომელსაც პოტულოვის მივლინებაში ყოფნისას, ალექსანდროპოლთან მდებარე ბანაკში ვმეთაურობდი. პოტულოვმა, მისი ბატარეის ჯეროვანი მეთაურობისათვის, დიდი მადლობა გადამიხადა. სადილად მასთან დავრჩი. დანარჩენი ორი, მოშანდაკებული გზით მომავალი ბატარეა, ჯალალ ოღლიში დღის 3 საათზე ჩამოვიდა. საღამო ხანს კლუბში ბევრმა ხალხმა თავი მოიყარა და ცეკვები გაიმართა. აქ ადგილობრივების ოთხი პოლკია განლაგებული. როგორც ჩანს, აქ ბუნებით ცოცხალი ხალხი ცხოვრობს და აქაური საზოგადოება მრავალრიცხოვანია. ბევრი ვიცეკვით და ვიმხიარულეთ. ღამის 1 საათზე შენი მისალოცი დეპეშა მომიტანეს. მასთან ერთად კიდევ ერთი, თბილისიდან ჯავროვის მისალოცი მივიღე. შენთვის და მისთვის პასუხის გამოგზავნა დღესვე მიწოდდა, მაგრამ დილიდანვე გამომიძახეს და ამ წუთს გავთავისუფლდით. წერილის დაწერა ვამჯობინე, ის ხვალ გამოიგზავნება. ტელეგრამა რომ გამომეგზავნა გაგიკვირდებოდა - ასე დაგვიანებით რატომ აგზავნისო. დღეს დილით ახალ უფროსობასთან გამოცხადება და აქაური ბანაკის თანამშრომლების გაცნობა მომიხდა. აქ კეთილი, თავაზიანი და სტუმართმოყვარე ხალხია. არტილერიის მათთან ჩასვლით უზომოდ კმაყოფილი არიან. თუმცა 10 აგვისტომდე ჩვენ ცალკე ვიქნებით, არავის დავექვემდებარებით და დავისვენებთ. ქვეითებთან ერთად ჩვენი წვრთნები 10 აგვისტოდან იწყება და 1 სექტემბრამდე გაგრძელდება. დასვენების დროს, ამ 20 დღის განმავლობაში წიგნების, გაზეთების, ჟურნალების და შენი წერილების კითხვის გარდა სხვა საქმე არ მექნება. ოჰ, რა ბედნიერი ვიქნებოდი ჩემი ნინოჩკა ახლა აქ, ჩემ გვერდით რომ იყოს. ამჟამად, ამ მხარეში წლის საუკეთესო დრო დგას. აქ რომ ყოფილიყავი, აქაური ჰაერით ალტაცებული დარჩებოდი. ირგვლივ ყველაფერი მწვანეშია ჩაფლული. ტყე, წყალი, სრული სიწყნარე. შორიდან მელოდია და ჯარისკაცების სიმღერა მოისმის. ერთი სიტყვით, აქაურობა ძალიან მომხიბვლელი და წარმტაცია, ალექსანდროპოლის მტვერთან და ქართან შედარებით, ნამდვილი სამოთხეა. დღეს გრენადერთა ბატარეის ოფიცრებს სადილით ვუმასპინძლეთ. ეს ის ბატარეაა რომელიც ლაშქრობაში ჩვენთან ერთად მონაწილეობდა. კარგი დრო გავატარეთ. რა თქმა უნდა, ჩემი ძვირფასი საცოლის სადღეგრძელო შევსვით. რომ იცოდე, შენი სადღეგრძელოს თქმა ბევრჯერ მოგვიწია. ჯერ გუშინ - ბეზობდალსკის უღელტეხილზე,²⁸ შვიდი ათასი ფუტის სიმაღლეზე, მერე - პოტულოვებთან, მას შემდეგ ჩემს მეგობარ ივანევიჩთან (გამომრჩა მეთქვა, რომ სადილობა ორჯერ მომიწია, 1 და 4 საათზე). დღეს ადგილობრივი ბანაკის კომენდანტი გენერალი მილოვი თვითონ გვეახლა და სადილზე დაგვპატიჟა, რომელიც ხვალ, ხელმწიფე იმპერატრიცას დღეობის აღსანიშნავად ეწყობა. ხვალინდელი დღის პროგრამა შემდეგია: დილის ცხრის ნახევარზე საზეიმო აღლუმი მოეწყობა, აღლუმი სროლით ჩაივლის (ჩვენ ვისვრით), თორმეტ საათზე - სადილი, სამ საათზე წვეულება გაიმართება, რომელზეც ადგილობრივი საზოგადოებაა მოწვეული. წვეულების დროს იქნება მუსიკა - ოთხი ქორო, სიმღერა - სამ, ქართულ, სომხურ და რუსულ ენაზე, ტანვარჯიში....³¹ (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42754)

წერილის ფრაგმენტი, ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

24 ივლისი დილის 9 საათი, ჯალალ ოღლი

ჩემო ძვირფასო ნინოჩკა! მოხარული ვარ და მომწონს, რომ ჩვენი ურთიერთობები კვლავ დალაგდა - გუშინ შენი წერილი მივიღე. დასაბამია, რომ ამანათის გაგზავნა სარაკამიშში მოგიხდა. რა თქმა უნდა, ადრე თუ გვიან ის ჩემამდე მაინც მოაღწევს, მაგრამ ვერ წარმოიდგენ, შენი ხელნაკეთის მალევე ნახვით როგორ გავიხარებდი. შენი, ეჭვს გარეშე,

მშვენიერი ნამუშევრის და ფოტოსურათის ცქერით როგორ დავტკებოდით და შემდგომ შეხვედრამდე ჩემთვის როგორი ნუგეში იქნებოდა. ჩემ სხვა ფოტოსურათს ამ დღეებში გამოგიგზავნი. მანამდე ვერ ვახერხებ, რადგან ნივთები ნორმალურად ჯერ არც კი დამი-
ლაგებია. კვირას, 21-ში, მოგზაურ მსახიობების მიერ გამართულ სპექტაკლს დავესწარი. მათ ისე უჭირთ, რომ გასამგზავრებელი თანხაც კი არ გააჩნიათ. სპექტაკლს ბევრი მაყუ-
რებელი ჰყავდა, ყველა ადგილი დაკავებული იყო. ეს პირველი საღამო იყო, რომელმაც მათ კარგი შემოსავალი მოუტანა. საკმაოდ კარგად თამაშობდნენ, მაგრამ ღარიბი გარე-
მო არასასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებდა. როგორც უკვე მოგწერე, აქ განლაგებულ-
მა ბრიგადამ 22-ში წვეულება მოაწყო, სადაც ადგილობრივი, საკმაოდ მრავალრიცხოვანი საზოგადოება იყო მიწვეული. ამ საინტერესო დღეს დაწვრილებით აღვწერ: დილის 8 სა-
ათისთვის ბანაკის მთელი საჯარისო შემაღენლობა ღია, სწორ მინდორზე შეიკრიბა...³²
მწყობრად დაეწყო. იქ ჩვენი ორი ბატარეაც იმყოფებოდა, მსახურებას ორი მღვდელი ას-
რულდებდა, მართლმადიდებლებისთვის რუსი და გრეგორიანელებისთვის სომეხი. საზე-
იმო გასროლის მოსახდენად მდინარე კამენკას მოპირისპირე მხარეს ჩვენი რვა ქვემეხი
იდგა. ხელმწიფე იმპერატორის და ხელმწიფე იმპერატრიცას მრავალჯამიერის გამოც-
ხადების შემდეგ, მისასალმებელი სალუტი გაისმა. არაჩვეულებრივი ამინდი იდგა. საზე-
იმო სვლა-აღლუმი ბრწყინვალე გამოვიდა. ფრიადი, გამორჩეული სროლისათვის მესა-
მე ბრიგადის დაბალი რანგის ჩინოსნები დაჯილდოვდნენ. ჩვენი ჯარისკაცები სადილად
ფანჩატურებში, ადგილობრივების მიერ გაშლილ დახლებზე მიიწვიეს, კარგი, გულითადი
მასპინძლობა გაუწიეს, არაყიც არ დავინწყებიათ. მე და დუდაროვი, როგორც ბატარეის
უფროსები, გორის პოლკში დავრჩით, რომელსაც კოვჩე ეჩისტავი³⁴ მეთაურობს, ჩვენი და-
ნარჩენი ოფიცრები კი სხვადასხვა პოლკებში გადანაწილდნენ. რა თქმა უნდა, სადილს
მანდილოსნებიც ესწრებოდნენ, მაგრამ არც თუ ისე ბევრი. მაგალითად ჩვენთან მხო-
ლოდ ერთი მანდილოსანი, ჩვენი ოფიცრის მეუღლე, მაღამ პოტულოვა იმყოფებოდა. სა-
დილის შემდეგ ყველა გორაკზე შეიკრიბა, მას ორი კვირის განმავლობაში სპეციალურად
ამაღლებდნენ. ის ხალიჩებითა და ალმებით იყო მორთული. ქვემოთ კი, ადგილობრივები
მღეროდნენ და ცეკვავდნენ. შემდგომ, სმოკინგში გამოწყობილი ფოტოგრაფი მოვიდა და
ჩვენ ჯგუფს ფოტოსურათები გადაუღო. 4 საათზე, პრიზები გათამაშდა- 400 ნაბიჯზე სირ-
ბილში, 7 არშინის სიგანის წყლით სავსე თხრილზე ხტომაში, ბოძზე ასვლაში, გაქონილ
მბრუნავ ანძაზე გადასვლაში, ქიდაობაში და სხვა. ეს ვეებერთელა მინდორი ჯელალოდ-
ლიდან მოსული პუბლიკით იყო სავსე, მათ ამგვარი სანახაობა არასოდეს არ ენახათ. სა-
ზოგადოების რჩეული ნაწილი სკამებზე განთავსდა, დანარჩენი ფეხზე იდგა. დაახლოებ-
ით 6 საათისთვის ცეკვები დაიწყო, ჯერ აზიური, შემდგომ ევროპული. ცეკვები 8 საათამდე
გაგრძელდა. ჩამობნელდა თუ არა, ბანაკში უამრავი ფერადი ფანარი აინთო. ყოველივე
თვალწინ გადაშლილ სანახაობას ფანტასტიკურ ელფერს ანიჭებდა. 8 საათზე ჩვენ ჯა-
რისკაცების თეატრისკენ გავემართეთ, რომელიც ღია ცის ქვეშ, როგორც ძველ ათენში,
ისე იყო მოწყობილი. პუბლიკისთვის ამფითეატრში კორდის სკამები დაეწყოთ. ჩირალ-
დნების შუქზე ადგილობრივების დაბალი ჩინები შეუდარებლად კარგად თამაშობდნენ.
ამავდროულად, რაკეტები და მაშხალები გაუშვეს, ფოიერვერკი დაიწყო, რომელიც არც
თუ ისე მდიდრული და კარგი გამოდგა. 9 საათზე ვახშამს მივუსხედით, სტუმართმოყვარე
მასპინძლებისგან თავის დაღწევა მხოლოდ ღამის 11 საათზე თუ შევძელით და ბანაკში
დავბრუნდით. საშინლად დავიღალე: ვახშმის ბოლომდე ძლივს გავძელი. ფეხებში ყრუ
ტკივილს, ტეხვას ვგრძნობდი, თავი კი მისკდებოდა. დილის 7 საათიდან ღამის 11 საათამ-
დე, თითქმის მთელი ეს დრო ფეხზე დგომა მომიწია, შედარებით ცოტა ხანი, სადილისას
და ვახშმობისას, სუფრასთან ვიჯექი. ...³⁶ (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე, მითითებულია თვე და რიცხვი.

2 აგვისტო, ჯელალოდლი

დღეს ორმაგი სიხარული მეწვია. ქვიშხეთიდან შენი წერილი და ამანათი მივიღე, რო-
მელმაც სარაკამიში მოაიარა. ჩემო კარგო ნინოჩკა, ვერც კი წარმოიდგენ როგორი გახა-

რებული ვარ შენი ყურადღებით. შენი საჩუქარი ჩემთვის, უპირველეს ყოვლისა, იმით არის ძვირფასი, რომ შენი საყვარელი ხელებითაა შექმნილი. შექმნილი საჩუქარი, როგორი ძვირადღირებულიც არ უნდა იყოს, ჩემთვის ნაკლებად ძვირფასი იქნებოდა. ტყუილბრალოდ აძაგებ შენ ნამუშევარს, ჩემი აზრით, ის მშვენიერია! წარმომიდგენია, თუ პირველი ნამუშევარი ასეთი მშვენიერია სხვა, მომდევნო ნამუშევრები როგორი იქნება. რა თქმა უნდა იმ შემთხვევაში, თუ ჩემი ნინოჩკა გადაწყვეტს თავისუფალი წუთები ამ საქმეს დაუთმოს. ცამდე ბედნიერი ვიქნები, თუ ჩვენ მოკრძალებულად და წყნარად ვიქორწინებთ. ჯერ არავინ არ დამიპატიუებია და არც დავპატიუებ, ოღონდ ჩვენმა ქორწილმა მოკრძალებულად და მშვიდად ჩაიაროს. ძალიან კარგი იქნება, თუ ჩვენი ცხოვრების ამ საზეიმო წუთებს ჩვენთვის ყველაზე ახლო და ძვირფას ადამიანების წრეში გავატარებთ. დიდი თავყრილობა მე ყოველთვის მზლუდავს, მაღიწროვებს. წარმოიდგინე რა მდგომარეობაში აღმოვჩნდებით, როდესაც მთელი ყურადღება ჩვენსკენ იქნება მიმართული! თუმცა, თავყრილობებს, საზოგადოებაში ყოფნას შენ ჩემზე მეტად ხარ მიჩვეული და ამიტომ ყოველივე შენთვის უფრო იოლი იქნება. ბუფეტის კარადის გარდა, შენთვის გარდერობს და ტუალეტის მაგიდას დავუკვეთავ. რაც შეეხება საწერ მაგიდას, ჩემსას დაგიტომბ და არ შეგანუხებ, რადგან მე დიდი მიწერ-მოწერა აღარ მექნება. ბევრს მხოლოდ ჩემ ნინოჩკას თუ ვწერ, ხოლო გვერდით რომ მეყოლება, მასთან უშუალოდ ვისაუბრებ და არა წერილობით, როგორც ამჟამად. ჩვენ, სექტემბრის თვეში თბილისში შეხვედრაზე შევთანხმდით, მაგრამ ვერ ვხვდები, ამ პაპანაქება სიცხეში იქ რისთვის უნდა ჩახვიდე. შენ წერ, რომ მზითვის მომზადებას ჯერ არ შეუდექით. ყოველივე გასაგებია, მაგრამ უნდა ვეცადოთ, რომ თბილისში რაც შეიძლება ცოტა ხნით დავრჩეთ. ვფიქრობ, საამისოდ ხუთი-შვიდი დღე საკმარისი იქნება. ჩემო კარგო, რას ფიქრობ ყოველივეზე? ერთი გარემოება მახალისებს: ამ დრომდე მეტნაკლებად კარგი მეურნე, არასოდეს არ ვყოფილვარ, საოჯახო წვრილმანებს არასოდეს ჩავწდომივარ. ეს საქმე დენშიკს, მომსახურე ჯარისკაცს, ჰქონდა მინდობილი. როგორც ჩანს, ამ საკითხებში მაინცდამაინც კარგად არც ჩემი ძვირფასი საცოლე არის გათვითცნობიერებული. ამავდროულად, ჩვენ ორივე ვფიქრობთ და ვცდილობთ ჩვენი პატარა მეურნეობა შეძლებისდაგვარად ფეხზე დავაყენოთ. უეჭველია, რომ ჩვენ მეურნეობაზე ვზრუნავ, მაგრამ ზრუნვის საგანთან მიმართებით სრულ უმეცრებას განვიცდი. რა უნდა ვაკეთო? დროთა განმავლობაში შევეჩვევით! ხომ ასეა, ჩემო მბრძანებელო? ყველა საქმეში მხარში ამოგიდგები და, დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემით მუდამ კმაყოფილი იქნები. *მადმუაზედ ყიფიანის*³⁷ ჩემდამი ყურადღება და განწყობა, ბედმინევნით გულთან მიმაქვს. მხოლოდ ის რად ღირს, რომ შენ მეტად გიყვარს და მასთან ისეთი დამოკიდებულება მექნება, როგორიც შენ საყვარელ დას ეკუთნის. მას ჩემი გულითადი მოკითხვა გადაეცი და მოხარული ვიქნები, თუ პირველივე შემთხვევაში გავეცნობი და ჩემ პატივისცემას დაუდასტურებ. მის ძმას, ვასოს კარგად ვიცნობ და პატივისცემა მადმუაზელ ყიფიანსა ჩემ შორის მაკავშირებელი იქნება. ჩვენი მშობლები მომიკითხე. აგრეთვე შენი მეგობრები. გთხოვ, დარჩენილი თვის განმავლობაში კარგად დაისვენო და დაწყნარდე. ყოველი ფოსტის გამოსვლისას მომწერე.

ვეხვევი და ვკოცნი ჩემ ნინოჩკას.
მთელი გულით შენი ილიკო.
(ფონდი I, საქმე 135, ხ. 42763)

წერილის ფრაგმენტი, ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

7 აგვისტო დილის 5 საათი

რა თქმა უნდა, ჩემი ნინოჩკა ახლა ღრმა ძილშია. მშვიდ ძილს გისურვებ, ღმერთსა ვთხოვ, რომ უდარდელი და ტკბილი ძილი გიბოძოს. ჩემი ასე ადრე ადგომის მიზეზი კი შემდეგია: როგორც გწერდი, ყოველგვარი წვრთნებისგან 10 აგვისტომდე თავისუფალი ვართ და ვისვენებთ. ამას წინებზე ჩემმა ძველმა, კარგმა ნაცნობმა, ლორეს პოლკის მეთაურმა, პოლკოვნიკ პეჩკოვსკიმ მასთან ერთად მანევრებში მონაწილეობა მთხოვა, თან დასძინა,

რომ ყოველივე წვეულებით დაგვირგვინდება და, რომ იქ მანდილოსნებიც იქნებიან. რა თქმა უნდა, დავეთანხმე. დღეს, დილის 7 საათზე მისი პოლკისა და ჩემი ბატარეის ერთად გასვლა, 9 საათისთვის გერგეთის იერიშით აღება, სოფელში მუსიკით და სიმღერით შესვლა, სოფელის მაახლობლად სადილის მოწვევა და საღამოს 5 საათზე უკან დაბრუნება განისაზღვრა. მშვენიერი ამინდია, ასე რომ სასიამოვნო გასეირნება გველის. რადგან ძველ ნაცნობს უარი ვერ ვუთხარი, ჩემი ბატარეა გასასვლელად უკვე ემზადება. ვგონებ, გახსოვს, რომ ქორწილის გადახდას მოკრძალებულად, ზედმეტი ხმაურის გარეშე ვაპირებდით. მოხარული ვარ, რომ ჩემი ნინოჩკა კვლავ ამ აზრზეა. ასე მოვიქცეთ: თბილისში გამომგზავრებისას, იქ ქორწილის გადახდისთვის მზად იყავი. სხვებს ნუ გაანდობ. თბილისში ექსპრომტად ჯვარს დავიწერთ, ქორწილის შემდეგ სადღაც ერთი კვირა იქ დავრჩებით, მერე კი ცხინვალს მივაშურებთ. ყოველივე მეტად მოხერხებულად გამოვა. ჩემი წინადადების დეტალები თბილისში განვიხილოთ, სადაც, ალბათ, 6 სექტემბერს შევხვდებით. ყველა ნაცნობის და ნათესავის დაპატიჟების არანაირი შესაძლებლობა არ არის. რა თქმა უნდა, ბევრი ნაწყენი დარჩება, ხოლო თუ თბილისში ვიქორწინებთ, ჩვენს მიმართ პრეტენზია არავის ექნება, რადგან ორი-სამი ახლობელის და მეჯვარეების გარდა არავის მივიპატიჟებთ. საამისოდ შენი მშობლები ნელ-ნელა შეამზადე, განსაკუთრებულ დაჟინებას ნუ გამოიჩენ. დარწმუნებული ვარ, რომ ყველაფერი მარტივად და ყოველგვარი გართულებების გარეშე ჩაივლის. ქეიფს მერეც მოვასწრებთ. სავსებით ვეთანხმები შენ აზრს-ნაცნობებს და ნათესავებს ნაწილ-ნაწილ მივიპატიჟებთ. იმის გამო, რომ ამ ბოლო დროს ჩემი წერილები შენამდე დაგვიანებით აღწევნ, ჩემში ეჭვის შეტანა კარგი რამ არ არის. თუ ფოსტის აქედან გამოსვლის თარიღი არ ემთხვევა მისი ცხინვალში ჩამოსვლის თარიღს, რა უნდა ვიღონო, უძლური ვარ ამ შემთხვევაში. შეგიძლია წერილების თარიღი შეამოწმო და დარწმუნდები, რომ ჩემი ყოველი წერილის თარიღი ფოსტის აქედან გამოსვლის თარიღს ემთხვევა და არც ერთი დღე არ გამიცდენია. თვითონ ხომ მომწერე, რომ ამ წინებზე ერთდროულად ჩემი ორი წერილი მიიღე. ყოველივე კი იმაზე მეტყველებს, თუ როგორ მიყვარს ჩემი ნინოჩკა. მთელი გულით და სულით მიყვარს. დღითიდღე ის ჩემთვის უფრო ძვირფასი ხდება. ჩვენ უკვე ისე ვართ ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ ჩემი მომავალი შენს გარეშე წარმოდგენილად მიმაჩნია... როგორ შეგიძლია ჩემში ეჭვის შეტანა? გიორგის თხოვნის შესრულება ნამდვილად მსურს. მინდა ჩემი ფოტოსურათი გავუგზავნო, მაგრამ არ მაქვს და მოძიებაც არ შემიძლია. მას სექტემბრამდე დაცდა მოუწევს, თბილისში რომ ჩამოვალ, გადავიღებ და თხოვნასაც შევსრულებ. შენ წერილთან ერთად ჩემი ძველი მეგობრის რომან ჯავხოვის⁴¹ წერილი მივიღე. უნდა გაგანდო, რომ თბილისში ყოფნისას ჩვენი ნიშნობის თაობაზე სიტყვაც კი არ დამცდენია, არადა იმ დღეს, როცა ხელი გთხოვე, მასთან ვივახშმე. 20 ივლისს მისგან მისალოცი მივიღე. მე მას წერილი გავუგზავნე და ჩვენი ნიშნობის თაობაზე ვაცნობე. ვთხოვე, რომ დაგვიანებული შეტყობინების გამო, ნაწყენი არ ყოფილიყო. ის მწერს, რომ ნაწყენი სულაც არ არის, რომ მოხარულია და გვილოცავს. მოგიყვან რამდენიმე ამონარიდს მისი წერილიდან: „შენ მომავალ მეუღლეს, ნინას მეტნაკლებად ვიცნობ, თუ კლუბში გაცნობა, ნაცნობობად შეიძლება ჩაითვალოს. ის ყოველთვის კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებდა... (ფონდი I, საქმე 135, ხ. 42763).

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

21 აგვისტო, ჯელალოდლი, საღამოს 10 საათი

ნინოჩკა! ჩემო ძვირფასო მეგობარო! როგორც ვვარაუდობდი, ისე მოხდა კიდევ: ორშაბათს შენი ორი წერილი მივიღე, მათ შეუდარებელი, განუმეორებელი სიამოვნება და სიხარული მომანიჭეს. მოხარული ვარ, რომ შენ იზიარებ ჩემ აზრს და თბილისში ექსპრომტად ქორწინებაზე წინააღმდეგი არ ხარ. თუ რა უნდა შემდგომ ვაკეთოთ, სად და რა ხნით გავემგზავროთ-მერე გამოჩნდება. ამჟამად წინასწარ ამის განზრახვა არ ღირს. ჯერ კიდევ 1886 წელს ერთად უნდა ვყოფილიყავით, მაგრამ როგორც შენთვის ცნობილია, რაღაც უცნაურმა, საბედნიეროდ, უკვე აცილებულმა გაუგებრობამ, ყოველივეს ხელი შეუშალა. ჩვენი შეკავში-

რების, კარზე მომდგარი ბედნიერების დროში გაწელვა არ ღირს. ერთმანეთს სულით უკვე ვეკუთვნი, ისლა დაგვრჩენია მალევე ეკლესიაში მივიდეთ და ჯვარი დავიწეროთ. მით უმეტეს, რომ ჩვენ აზრს გიოხგიც⁴² იზიარებს. შენი მშობლების დათანხმება, ვგონებ, რთული არ იქნება. როგორც გწერდი, ბინა 16 რუბლად უკვე ვიქირავე. მას აივანი აქვს, რომელიც ქუჩაზე გადის. აგრეთვე გაშენებული ბაღი აქვს. ხინცინსკები აქ დიდი ხანია აღარ ცხოვრობენ, ხოლო ჯედადოლიში ყოფნისას, სად, რომელ სახლში ცხოვრობდნენ შენი მშობლები⁴³, ჩემთვის უცნობია. ჩემი აზრით, ეს ბინა ხინცინსკების სახლზე არაფრით ნაკლები არ არის. როგორც გწერდი, ის აქ ერთ-ერთი საუკეთესო ბინაა, რაშიც თვითონ მალევე დარწმუნდები. ხოლო რაც შეეხება ბინის მორთვას და მოწყობას, ეს უკვე ახალგაზრდა, მშვენიერი დიასახლისის საქმეა და ის კოფმორტულად მოწყობას შეძლებს კიდეც. თუ რაიმე ჩემზე იქნება დამოკიდებული, მზად ვარ მთლიანად შენს განკარგულებაში მიგუდე. გუშინ, დილით 8 საათზე გავედი და მდინარე კამენკას მარჯვენა ნაპირით დავეშვი. 25 ვერსი გავიარეთ და ღამე ღია ცის ქვეშ, სოფელ [...] ⁴⁵ გავათენეთ. დილის ხუთის ნახევარზე მდინარე კამენკას უკვე მარცხენა ნაპირით ჯელალ ოღლისკენ გავემართეთ. ლორეს ციხესიმაგრის ნანგრევებთან, აქედან ხუთი ვერსის მოშორებით ჩვენს სხვა რაზმს შევეჯახეთ და მეტად ეფექტური ბრძოლა გავითამაშეთ. სახლში მხოლოდ დღის სამ საათზე დავბრუნდით. გზა, რომლითაც ჩვენ ვიარეთ უმძიმესი იყო, სამაგიეროდ, ისეთი საოცარი ადგილები და თვალწარმტაცი პეიზაჟები მოვინახულეთ, რომ ეს ამაღ ღირდა. ამ დრომდე ჩემს წარმოდგენაში ვერ ჯდება, რომ აქედან სულ რაღაც 20 ვერსის მოშორებით, ამგვარი საოცარი ადგილები არსებობს. ჩვენი ოფიცრები ნანახით აღტაცებას ვერ მალავდნენ. ერთგან ჩვენ უძველესი, კარგად შემონახული, საკმაოდ ორიგინალური არქიტექტურის ტაძარი ვნახეთ. შენთან ერთად ამ ადგილების მონახულების აზრი მომივიდა, ვგონებ შევძლებთ როდესაც საამისოდ შესაძლებლობა მოგვეცემა. ვიცი, თუ როგორი ცოცხალი ბუნების პიროვნება ხარ და დარწმუნებული ვარ, რომ დიდი სიამოვნებით კამპანიონობას გამიწევ. ხომ ასეა, ჩემო ნინოჩკა?! გადაეცი გულითადი მოკითხვა შენ მშობლებს და მეგობრებს. გიორგის ჩაეკითხე, თუ რატომ აღარ მომწერა და ჩემგან ძმური მოკითხვა გადაეცი. დავით ჯაფარიძეს კარგად ვიცნობ. სიმართლეა, რომ რუსეთში ჩემი გამგზავრების საქმეში მას რაღაც, ერთობ ირიბი, მონაწილეობა აქვს მიღებული. ჩვენი მამები ერთად იზრდებოდნენ და ძალიან კარგი მეგობრები იყვნენ, ეს დიდი ხნის წინ იყო. იმ დროს ამ ქვეყნად ჩვენზე საუბარიც კი არ იყო. ოჰ, ნეტავ ეს სამი კვირა მალე გავიდოდეს, რომ მალევე დავკოცნო ჩემი მშვენიერი თვალისჩინი, საწადელი საცოლე. მაინტერესებს, აქვს თუ არა ჩემს ნინოჩკას ჩემი ნახვის ისეთვე ძლიერი სურვილი, როგორიც მე მისი. უსასრულოდ ვეხვევი და ვკოცნი, ვკოცნი და ვეხვევი ჩემს ძვირფას ნინოჩკას.

შენი ილიკო.

(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე, წერილი დაუთარილებელია, თუმცა, სავარაუდოდ, 1889 წელს უნდა იყოს დაწერილი, რადგან საუბარია თბილისში, გოლოვინის პროსპექტზე სასტუმრო „დანიის“ გახსნაზე.

ჩემო ძვირფასო ნინოჩკა! ამჟამად ვერ წარმოიდგენ, თუ რა გულმოკლული ვარ-როგორც ჩანს, ჩვენი შეხვედრის გადადება ათი დღით მოგვიწევს. საქმე იმაშია, რომ ბრიგადის მეთაური გენერალი ⁴⁹ ლესოვოი სარაკამიშიდან 12-14 სექტემბერს ბრუნდება. მე კი მის გარეშე, ამ ბედუკუდმართი მე-5 ბატარეის გადაბარება არ შემიძლია. გამოდის, რომ აქ უნდა ვიჯდე და „გამოამინდებას“ ველოდო, როცა ამ დროს შენ გვერდით, ჩემი თვალისჩინის, ჩემი კარგი ნინოჩკას გვერდით უნდა ვიმყოფებოდე. როგორც ჩანს, 3 სექტემბერის ნაცვლად გამომგზავრება 15-ში მომიწევს. ვგონებ, კარგი იქნება, თუ თბილისში 10 სექტემბრისთვის გაემგზავრები და ჩემ ჩამოსვლამდე აუცილებელ საყიდლებს შეიძენ, დაკვეთებს მისცემ და სხვ. შემდგომ, მეც ჩამოვალ და დანარჩენს ერთად მოვაგვარებთ. სიტყვამ მოიტანა და გეტყვი, რომ შეიძლება შენი ზოგიერთი ნივთის შეძენისას ზედმეტიც კი ვიყო, და თან თბილისში დიდი ხნით დარჩენა არ მომიხდება, რაც მეტად მახარებს:

ძალიან არ მიყვარს ქალაქის ხმაური, განსაკუთრებით ამ დროს. ეს რომ დეკემბერში, ან იანვარში ყოფილიყო, სხვა საქმე იქნებოდა. თბილისში გამგზავრებას რომ დააპირებ, ყოველი შემთხვევისთვის, ტელეგრამით შეტყობინება არ დაგავიწყდეს. ამბობენ, რომ გოლოვინის პროსპექტზე, კადეტთა კორპუსის მახლობლად მდებარე „დანია“-ში, მშვენიერი ნომრები ხელახლა მოაწყვეს, რომ იქ არაჩვეულებრივი სიმყუდროვეა, არც ძვირია და კვებაც „ჩრდილოეთის ნომრებთან“ შესადარიც არ არის. ვგონებ, იქ გაჩერება კარგი იქნებოდა. გულახდილად რომ ვთქვათ „ჩრდილოეთის ნომრებში“ დიდი სიბინძურეა და კვებაც უსაზიზღრესია. თუმცადა, საუკეთესო მაღაზიებთან და ქარვასლებთან სიახლოვე, ამ ნომრებს გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებს და მასთან კარგი მოგონებებიცაა დაკავშირებული. ყოველი შემთხვევისთვის, „დანია“-სთან დაკავშირებით შენი მოსაზრება შემატყობინე. ისე მოიქეცი, როგორც უკეთესად ჩათვლი. არ დაგავიწყდეს მომწერო თუ სად გაჩერდებით, რომ ჩემი ძვირფასი საცოლეს ძებნაში თბილისში ხეტიალი არ მომიხდეს. ახლა ხანს აქ კოტე უჩისთავსა⁵² და ექიმ ფუჩეცაძეს⁵³ შევხვდი. შემომიჩვენენ - ჩვენს ქორწილში თავს იპატიჟებენ. მე კი დიპლომატიურად თავს ვარიდებ, რადგან ჯვრის დანერა ხმაურის გარეშე მსურს. ამ საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტა მარტოს არანაირად არ ძალმიძს. ისე კი, შეხვედრისას, მისი ერთად გადაწყვეტა აჯობებდა: მომავალში, დიდი ხნის განმავლობაში ყველა წვრილმანის აგაფენა (ოდენბუჩგსკაიას)⁵⁴ და მის დას, კაცოს კვლავ შევხვდებოდი. მათთან ყოველთვის დიდი მეგობრობა მქონდა, ხოლო არ ვიცი, ყოველივე როდის და როგორ მოვახერხო. ამ საკითხზეც ერთად ვიმსჯელოთ. სხვათა შორის, ჩვენი ერთობრივი მსჯელობა და საქმეებს ერთად გადაწყვეტა, მართლაც, კარგი რამ იქნება: ამ დრომდე არასდროს არავისთან მითათბირია, ჩემ საქმეებს უმეტესად თვითონ ვაგვარებ, საერთოდ კი, ჩემ საქმეებში სხვისი ჩარევა, რჩევა-დარიგების მიღება არ მიყვარს. რჩევა სხვა რამეა, საქმე კი შენ ხარ: შენ ხომ ჩემი საუკეთესო, განუყოფელი ნაწილი ხარ. გულითადი მოკითხვა გადაეცი შენს მშობლებს და მეგობრებს. ჩემგან ფოტოზე აღბეჭდილი კოცნა მიიღე, რადგან როგორი დიდი სურვილიც არ უნდა მქონდეს, ორიგინალამდე ამჟამად ხელი არ მიმიწვდება. ბედნიერი იყავ აწ და მარადის. ჩემთვის ისეთი ბედნიერება მოგეტანოს, როგორსაც მე ჩემს საყვარელ, ძვირფას, თვალისჩინ საცოლეს, ნინოჩკას ვუსურვებ. რა დასანანია, რომ ჩემში არსებულ შენ მიმართ ყველა გრძნობის წერილით გამოხატვა შეუძლებელია ჩემო ძვირფასო!

სიკვდილამდე შენი ილიკო.
(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42762)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

6 ივლისი საღამოს 8 საათი

დღეს ჩვენთან დიდი წვეულება გაიმართა, რომელსაც 80 კაცი ესწრებოდა. მათ შორის, როგორც გამონაკლისი, ერთი მანდილოსანი, მაღამ კლუჩევსკაია, იყო. უამრავი სადღეგრძელო ითქვა - ხელმწიფე იმპერატორის და ხელმწიფე იმპერატრიცას დღეგრძელობით დაწყებული და ჩვენი დამთავრებული. ჩემი ძვირფასი ნინოჩკას სადღეგრძელო ჩემი უახლოესი ამხანაგების მიერ იქნა წარმოთქმული. ამ წვეულებაზე ისინი 25-30 კაცი იყვნენ წარმოდგენილი. უსაზღვროდ ბედნიერი ვარ, რომ ყველა მათგანი ჩემი საცოლისადმი ამგვარი სიმპატიით არის განწყობილი. სამის ნახევარზე დაწყებული წვეულება ექვს სათამდე გაგრძელდა. სუფრასთან კარგი დრო გავატარეთ, ყველა თავს ლაღად გრძნობდა. 6 საათზე სახლისკენ გავემართე და ცოტაოდენი დავისვენე. ამჟამად მხნედ ვარ და ჩემთან კარავში ჩაის მივირთმევ, თან ჩემ განუმეორებელ ნინას, წერილს ვწერ. სხვათა შორის დღეს სიზმარში გნახე, მარადიულ სიყვარულს გეფიცებოდი და, რაც კი გამაჩნდა, ყოველივე ძვირფასს და წმინდას გპირდებოდი. დასანანია, რომ ცხადში ამის გაკეთება მალე არ მომიწევს. ჩემო მეგობარო, როგორი სასიამოვნოც არ უნდა იყოს შენი საქმროს სახელის ტარება, მე მოუთმენლობა მძალავს, გაურკვევლობაში ვიმყოფები და, რაც შეიძლება მალე ამის დამთავრება მსურს, მინდა შენი მეუღლე გავხდე. შენი გულში ჩაკვრის შესაძლებლობა მომეცემა თუ არა, მინდა დაუყოვნებლივ დავქორწინდე. ეს ყველასთვის მოულოდნე-

ლი იქნება, თან მოკრძალებული, უბრალო, ყოველგვარი ზედმეტი ხმაურისა და აურზაურის გარეშე და, რაც მთავარია, იმ ნეტარებას მივალწევ, რომელსაც ესოდენ ველი. მინდა წინასწარ გითხრა, რომ ჩვენში დამკვიდრებული ხანგრძლივი ვახშმების გაძლება არ ძალმიძს, ამიტომ ეს წინაღობა როგორმე უნდა დავძლიოთ. ვახშამზე დასწრება, ყველაზე დიდი, ერთი საათით თუ შემოიძლია. ნუთუ არ შეიძლება დილით ვიქორწინოთ, წავიხემსოთ და გავემგზავროთ. კიდევ ერთხელ მინდა გაგიმეორო: ჩემთვის შეუძლებელია ვახშამზე დიდი ხნით დასწრება – ეს საშინლად მღლის და არ მსიამოვნებს. ვფიქრობ, რომ სუფრასთან სამი-ოთხი საათის გატარება მაინც და მაინც არც შენ გსიამოვნებს. იმის გათვალისწინებით, რომ კამპანია, პირდაპირი მნიშვნელობით, ძალიან ხმაურიანი იქნება, მის გასაძლებად ადამიანს ნერვების მაგიერ თოკები უნდა ჰქონდეს. ტექსტი ქართულ ენაზე – „სჯობს *ხომ ეხთი ყველამ კახგად დაგვდოცონ და მე და შენ დავემგზავხოთ მაშინვე. ახა ჩემო სიცოცხლე?*“ რა თქმა უნდა არავის წყენინებას არ ვისურვებდი, მაგრამ საკუთარი თავის დავიწყებას სასურველი არ არის. ხვალ შენ წერილს ველოდები, რომელიც გამოუთქმელ ნეტარებას მომანიჭებს. ყოველდღე, სადილისა და ვახშმის დროს, ჩემი ამხანაგები შენ გადღეგრძელებენ. საერთოდ კი, ყველა ჩემი კეთილმოსურნე ხშირად გახსენებს. ზოგიერთი მათგანი, განსაკუთრებით, ჩემი ახლო მეგობრები მოკითხვასაც კი გითვლიან. არა და ჯერ არც კი გიცნობენ. დარწმუნებული ვარ, რომ ისევე შეგიყვარებენ როგორც მე მათ უყვარვარ. სხვათა შორის ფადავანდოვმა⁵⁷ მოგიკითხა, ის ჩვენთან, ბრიგადაში მსახურობს და მისი თქმით, თურმე 1880 წელს, აბასთუმანში შეგხვდა. შეამჩნევდი ალბათ, რომ წერილიდან წერილამდე უფრო და უფრო ენაწყლიანი ვხდები. ვშიშობ თავი არ მოგაბეზრო, არა და შენ უფრო ვრცელ წერილებს მთხოვ. ასე რომ, ეტყობა სულ მალე, წერილის მაგიერ ვრცელი თხზულების გამოგზავნა მომიწევს და თან, მისი სიმძიმის გამო, ამანათით. კიდევ კარგი, რომ ჩვენ შეხვედრამდე სამ თვეზე ნაკლები რჩება. მთავრობა ჩვენი მაღლიერი უნდა იყოს, რადგან ჩვენი მიმოწერით საფოსტო უწყებას კარგ შემოსავალს ვაძლევთ. დღეს ჩვენი ტაბლდოტის სამზარეულოში ჩემი კაცი მივიყვანე, სადაც კერძების მომზადებას კარგად შეისწავლის, რითიც მომავალ დიასახლისს ზედმეტი ტვირთი მოეხსნება. თუ მეტნაკლებად დახელოვნებული მზარეული გვეყოლება შენ სამზარეულოში სიარული ნაკლებად მოგიწევს და გაციება არ დაგემუქრება. შენი ჯანმრთელობა, ჩემთვის ამ ქვეყანად ხომ ყველაფერს ნიშნავს. სხვა რომ არაფერი, ჩემი საყვარელი ძვირფასი მეუღლისთვის უფრო მეტი დროის დათმობა შემეძლება. სამზარეულოში მიყვანილი კაცის მაგიერ მოსამსახურედ სხვა ავიყვანე. სხვათა შორის ორივე კარგი, წესიერი ადამიანია, არ სვამენ. ვიცი, რომ მოსამსახურეებთან ურთიერთობა რთულია და უკვე წინასწარ ვზრუნავ ჩემი ნინოჩკა ზედმეტად რომ არ შეწუხდეს. საიმისოდ ერთი გეგმა მინდა შემოგთავაზო და თუ თანახმა იქნები შევასრულებ კიდევ. ვინაიდან მე და შენ შეიძლება გზაში დამხმარე დაგვჭირდეს, ჩემი მზარეულის შემოდგომით ჯელელოლიში დატოვებას და ახლად აყვანილის თან წამოყვანას გთავაზობ. მზარეულს, როგორც გამოცდილ და კეთილსინდისიერ კაცს, ჩემ მეურნეობას ყოველგვარი შიშის გარეშე ვანდობ. მეორეს კი, ნაკლებად გამოცდილს თან წამოვიყვან და ვიდრე რაჭაში ვიქნები, თქვენთან, ცხინვალში დავტოვებ. ის თქვენთან რაიმეს მაინც ისწავლის და, საჭიროების შემთხვევაში, სხვადასხვა სახის მომსახურეობას გაწევს. ამასობაში შენც მიეჩვევი. ასე რომ, კარგად მოიფიქრე და მეც ისე მოვიქცევი, როგორც ჩემი ნინოჩკა გადაწყვეტს. შეგვიძლია პირიქით გავაკეთოთ. ერთი სიტყვით ამ საქმის გადაწყვეტა შენთვის მომინდია. (ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42724)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე; წერილის დაუთარილებელი ფრაგმენტი.

...იქ სხვათა შორის შეგხვდი მაკაევს⁶⁰, რომელიც შენ მეგობარ კოპაძეზეა⁶¹ დაქორწინებული და ექიმ ფუხცეცაძეს⁶², რომელიც ჩვენი მომავალი ქორწინების მეტად მოხარულია. მან გაქო და გადიდა, ცამდე აგიყვანა, ბოლოს კი დასძინა, რომ შენთან ერთად ნამდვილად ბედნიერი ვიქნები და ჩემი არჩევანის გამო სინანულის გრძნობა არასოდეს მექნება. ერთი სიტყვით, მან ის მითხრა, რაც ვიცოდი და რაშიც დარწმუნებული ვიყავი. სხვა პიროვნების მიერ ჩემი ფიქრების და აზრების დადასტურება ჩემთვის მეტად სასიამოვნო იყო. სადილ-

ზე შენი სადღეგრძელო ითქვა, მას ყველამ მხარი აუბა, მათ შორის, გენერლებმა მილოვ-მა და ლესოვოიმ, აგრეთვე პოტულოვმა და ყველა დანარჩენმა. გუშინ, 23-ში, ერთ, აქაურ ქალბატონს ვსტუმრობდი, რომელმაც მაცნობა, რომ ადგილობრივი ბოქაულის (ვაჩაძის?)⁶⁶ მეუღლე შენ კარგად გიცნობს. მოხარული ვარ რომ აქ ერთი ნაცნობით მეტი გეყოლება. როგორც ვხედავ, კარგი ნაცნობობა მთელ ამიერკავკასიაში გყავს. რაც, უპირველეს ყოველისა, იმას ადასტურებს რომ შენი მშობლები, ოჯახი განსაკუთრებული სტუმართმოყვარეობით გამოირჩევა, ხოლო მეორე, შენ მშვენიერი გულის პატრონი ხარ, რომლის მეშვეობით ბევრი მეგობარი შეიძინე. თავისუფლად ამოსუნთქვის და დასვენების შესაძლებლობა პირველად გუშინ მომეცა. მთელი დღე კლუბში გავატარე სადაც ჟურნალებსა და გაზეთებს ვკითხულობდი. საოცრად კარგი სადამო იყო, ჩამომდგარი სიჩუმე ჩემ სულიერ სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობებს შორის ერთგვარი თანასწორობა იყო. ყოველივე კი ის უმაღლესი მწვერვალი იყო, რისი მიღწევაც შემეძლო. საერთოდ კი, გულზე ხელის დადებით, შემიძლია განვაცხადო, რომ ამჟამად უბედნიერესი ადამიანი ვარ, რამე თუ შეგრძნება იმისა, რომ ფიზიკურად და სულიერად სრულყოფილი, ჯანმრთელი ვარ, სრულ სიმშვიდეს მანიჭებს. წინ კი უდიდესი ჯილდო – უბრწყინვალესი, უმშვენიერესი ქალიშვილის გული მეღის. აზრს, რომ ჩემ ეულ ცხოვრებას ბოლო მოეღება, ალტაცებაში მოვყავარ, ხოლო აზრი, რომ მთელ ცხოვრებას ჩემ ტურფა ნინოჩკასთან ერთად გავატარებ, ჩემ ალტაცებას აორმაგებს. მას შემდეგ, რაც შენ ჩემი საცოლე გახდი, ჩემში სულიერი სიმშვიდე დამკვიდრდა. სურვილი მაქვს, რომ ასეთივე სიმშვიდე შენშიც დამკვიდრდეს. ის ხომ ჩვენ განწყობაზე დადებით გავლენას ახდენს და ჩვენს ორგანიზმზე სასარგებლოდ ზემოქმედებს. ტოლსტოის „კრეიცერის სონატა“⁶⁷ როგორც ჩვენ, ისე საზღვარგარეთის პრესაში ბევრი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია, რაც ამ ნაწარმოების განსაკუთრებულობაზე მიანიშნებს. ნაწარმოებში ასახული ტოლსტოის იდეების მოწინააღმდეგეთა ოდენობა მეტია, ვიდრე მომხრეებისა. და ეს ბუნებრივიცაა: ამ ნაწარმოებში ბევრი რამ ადამიანის ბუნებას არ მიესადაგება, ეწინააღმდეგება კიდეც, აქ კაცობრიობისთვის ბევრი, აბსოლუტურად მიუღებელი ტენდენციაა, ყოველ შემთხვევაში მისი განვითარების ამ ეტაპზე. საკმაოდ კარგად გიცნობ და გამიკვირდებოდა თუ „კრეიცერის სონატა“ ჩემ ნინოჩკას მოეწონებოდა. რა თქმა უნდა, სიამოვნებით კითხულობდი და წაიკითხავ ტოლსტოის. შეამჩნევდი ალბათ, რომ ამ ბოლო 6-8 წლის განმავლობაში ის სულ სხვა ენით საუბრობს, რომელიც მხოლოდ გაუკუღმართებული ცნობიერების ადამიანებისთვისაა გასაგები. შეიძლება, დროთა განმავლობაში, ჩვენ უკეთ აღვიქვათ მისი სწავლება, მაგრამ ამჟამად ის ჩვენთვის გაუგებარია. მოვრჩეთ ამაზე საუბარი, ჩვენ მიმდინარე ყოფა-ცხოვრებას დავუბრუნდეთ. გთხოვ ქეთევან ლუარსაბის ასულს და დურმიშხან შალვას ძეს ჩემი გულითადი მოკითხვა გადასცე. ჩვენ ქორწილში ჩემი რამდენიმე მეგობრის დაპატიჟების თაობაზე, შენი აზრის შეტყობინება არ დაგავიწყდეს. ოჰ, როგორ მინდა ჩავიხედო შენს დიდებულ თვალებში, შენი აზრები და ოცნებები ამოვიკითხო, გულში ჩავიკრა და უსასრულოდ გკოცნო. მაგრამ, სამწუხაროდ, ყოველივეს გადადება შეიძლება თვე-ნახევრით ან ორი თვით მოგვიხდეს.

მთელი გულით შენი მოსიყვარულე, მთლად შენი ილიკო.

სულ ახლახანს ჩემი ალბომი მოიტანეს. ჩემ ფოტოსურათს იქიდან ვიღებ და შენ გიგზავნი.

თითონ ნახავ თუ, როგორი მსგავსებაა ჩემ თავთან.

შენი ილიკო.

(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42724)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი. წერილი დაუთარიღებულია, ირკვევა, რომ ამ დროს ილია მაქარაშვილი მოსკოვის ოლქში იმყოფებოდა.

22 ივლისი, 4 საათი, სერპუხოვი

ჩემო ძვირფასო ნინა! ამ წერილს რომ მიიღებ მე უკვე ოლიტაში ვიქნები, ასე რომ, ეს ბოლო წერილია, რომელსაც სერპუხოვიდან გწერ. ჩვენი პირველი ეშელონი სადამოს შვიდის ნახევარზე გადის, მე კი ვფიქრობ, რომ ბოლო, მეოთხე ეშელონს გამოვყვე, ის შაბათს, ღამის ორ საათზე გავა. გულახდილად რომ გითხრა, აქ უსაქმოდ ყოფნა ისე მომ-

წყინდა, რომ ოლიტაში გამგზავრებაც კი მიხარია. გზად ერთი დღე-ღამით [...] გაჩერებას ვფიქრობ. ოლიტის შტაბში, ჯარების მთავარსარდალთან უნდა გამოვცხადდე. ბევრი რამ უნდა მოვახსენო და სხვადასხვა საქმეებში თანადგომა ვთხოვო. დარწმუნებული ვარ, იქ-აური უფროსობა, უფრო გულისყურიანი აღმოჩნდება ვიდრე მოსკოვის. ოლიტაში კი ამა თვის 29 ან 30 რიცხვში ჩავალ. 20 ივლისს, ჩემი სახელობის დღეს, ვასილიევს წერილი გავუგზავნე წერილი საგნობრივი და დაწვრილებითია. კარგად გავიაზრე და ისე დავწერე, რა სატრაბახოა და, ძალიან კარგი გამოვიდა, თუ მას ჩემთვის რაიმეს გაკეთება სურს, ამ წერილის შედეგად გააკეთებს. ყოველ შემთხვევაში ოლიტაში დიდი ხნით გაჩერება არ შემიძლია, თუნდაც იმიტომ, რომ 64-ე ბრიგადა ფორმირებულია მხოლოდ საომარი პირობებისთვის. იმით, რომ არც პარასკევს და არც სამშაბათს, ჩემი სახელობის დღეს, შენგან წერილი რომ არ მივიღე, მეტად ნაღვლიანი ვიყავი. შენი მესმის, რომ არ იცოდი იმ დღეებში სად ვიქნებოდი, მაგრამ ეს ნაკლებად მანუგეშებს. სადაც ვიქნებოდი, იქ გადმომიგზავნიდნენ. რა გაეწყობა, უნდა შევეგუო იმას, რაც მოხდა. სამომავლოდ მხოლოდ იმას გთხოვ, რომ კვირაში ერთხელ მაინც მომწერო. რადგან, ეს ერთადერთი რამაა, რაც უმძიმეს მომენტებში მანუგეშებს. ალბათ გეხსოვება, დედის წერილის დაგვიანების გამო, თუ როგორ განიცდიდი, ამიტომ, გთხოვ, მომწერე, არ დაიზარო, დაწვრილებით მიამაბე. აქ საზიზღარი ამინდია, ივლისი კი არა, უფრო სექტემბერია. ხან წვიმაა, ხან ქარი, საერთო ჯამში კი ცივა. სახლიდან პალტოს გარეშე ვერ გახვალ. შენი აქედან გამგზავრების შემდეგ არც ერთი თბილი დღე არ ყოფილა ...⁷⁰ ისე კი შენ გამგზავრების დღესაც საკმაოდ ციოდა. ნიშანდობლივია, რომ შენი გამგზავრების შემდეგ კლუბში არც ერთი საღამო არ მოწყობილა. გამოდის რომ, საღამოები განსაკუთრებულად, მხოლოდ შენთვის და შენ პატივსაცემად ეწყობოდა. ამ წინებზე ორი შტაბსოფიცერი გავაცვილეთ: დივიზიონის ყოფილი მეთაური და ბატარეის მეთაური. ისინი სხვა ბრიგადებში გადავიდნენ. რა თქმა უნდა, მათ გაცილებლაში მონაწილეობა მეც მივიღე. ამ ბოლო ორი თვის განმავლობაში ყველას გავეცანი და მათ, როგორც ძველ ნაცნობებს, ისე ვუყურებ. დროს საკმაოდ მოწყენილად, მონოტონურად ვატარებ: დილის 9 საათზე სამმართველოში მივდივარ, სადაც ორი საათი ვრჩები, შემდგომ ვსადილობ და აქ დროის ყველაზე უინტერესო მონაკვეთი იწყება – გაზეთების კითხვას ერთ ორ საათს ვანდომებ, დარჩენილი დროს კი არ ვიცი რა მოვუხერხო. მოწყენილი ვარ. ყოველთვის საღამოს 10 საათზე ვიძინებ, მანამდე კი, დრო და დრო, ერთი ორი საათი ვსეირნობ, მაგრამ მუდმივი წვიმა ამის შესაძლებლობას არ იძლევა. განსაკუთრებულ მოწყენილობას დღესასწაულების დროს ვგრძნობ. ამ დღეებში ეკლესიის სიახლოვეთ ვსარგებლობ და მისკენ მივეშურები. ასე იყო კვირას, 18-ში, მთელი დღე ადგილს ვერ ვპოულობდი, ბოლოს საღამოს 4 საათზე დედათა მონასტრისკენ ფეხით გავემართე. არმისულმა, მარჯვნივ [...] ⁷² გადავუხვიე და 8 საათამდე დავეხეტებოდი. სხვა ჯერზე, საარტილერიო საწყობისკენ გავისეირნე და სახლში საღამოს 9 საათზე დავბრუნდი. ჯელალოღლიში მოხვდები თუ არა, ჩემი ნივთები წამოიღე, არ დაგავიწყდეს, რომ შემდგომ ოლიტაში გამომიგზავნო: გრძელი შარვალი, მოკლე პატარა ჩექმები და სხვა. ყველაფერი კარგად შეამოწმე და გადაამოწმე რამე არ დაიკარგოს: ორი თოფი, ერთი ოქროს ხმალი, რომელიც ნაცრისფერ ზანდუკშია, ზამთრის პალტო, სამოვარი და სხვა რამ, რაც ბანაკში მქონდა კაპტენარიუს ჩავაბარე და მას უნდა ჰქონდეს. თუმცა, დარწმუნებული ვარ, რომ არაფერი დაიკარგებოდა. ავეჯისა და ჩვენი ნივთების შესახებ, ვფიქრობ, ასე მოვიქცეთ: ის, რაც სოფელში გამოდგება -სოფელში, ხოლო რაც ბათუმში გამოდგება-ბათუმში გააგზავნე. სადაც არ უნდა გადამიყვანონ, იქიდან გაგზავნა ყველგან არის შესაძლებელი. გაყიდვაც კი შეიძლება, თუ კარგად გადაიხდინან. ნაწილის ჯელალოღლიში, ნაწილის სოფელში, ნაწილის ბათუმში, ხოლო წვრილმანი და იაფი, ნაკლებად ღირებული ნივთების გაყიდვა ადგილზე შეიძლება. მათ გამო იქ ჩასვლა არ ღირს, ამიტომ მიწერე. გთხოვ, თან ფული, დაახლოებით 30-40 რუბლი, იქონიო, რადგან ჩემი ცხენის შენახვის თანხა შეიძლება გადასახდელი აღმოჩნდეს. ამჟამად კი ვნანობ, რომ თავის დროზე ცხენი არ გავყიდე, 200 რუბლს იძლეოდნენ, ახლა არც კი ვიცი სად და როდის ვიმსახურებ, და გამოდის, რომ ეს ცხენი თან უნდა ვათრიო...⁷³ მივწერე, რომ ცხენი გაყიდოს, თუ ასეთი სარფიანი შემთხვევა ხელში ჩაუვარდება. ვეხვევი და ვკოცნი ჩემ საყვარელ ნინას

და ჩვენ ძვირფას ბავშვებს- ნიკუშას, იროჩკას და მიშკას.⁷⁴ ვკოცნი დედას და კიდევ გიორგის, მოკითხვას ვუთვლი ყველა ჩვენს ნაცნობს და მეზობელს. დედა როგორ არის? კუჭი და თვალები როგორ აქვს? გიორგი ხომ არ ჩამოვიდა?

კიდევ და კიდევ ვკოცნი. შენი მოსიყვარულე ილიკო.

20-ში თქვენი ტელეგრამა მივიღე.

მინანერი: 23 ივლისი დილის 8 საათი. წუხელ დამესიზმრე და დღეს კარგ განწყობაზე ვარ. დღეს 12 საათზე წირვა ჩატარდება, ხატს გამოაბრძანებენ. მეკონდიტრე შერბაკოვი თითოეულს მთელი ბრიგადის შემადგენლობიდან, 730 კაციდან, თითო ფუნტუშას ჩუქნის...⁷⁵

კიდევ მრავალჯერ ვკოცნი შენი ილიკო.

(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42753)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე და რიცხვი.

ჩემო ძვირფასო ნინა, ერთობ გაკვირვებული ვარ ბათუმში გამგზავრებასთან დაკავშირებით შენი უხალისო განწყობით, რადგან მოგზაურობისადმი შენი დამოკიდებულება ჩემთვის ცნობილია. შენი და გიორგის იქ გამგზავრება, სიამოვნების გარდა სარგებლის მომტანიც იქნება, რამე თუ ბათუმის მიტოვებულ სახლ-კარს დროულად მიხედავთ. რა თქმა უნდა, ერთი კვირით ჩვენი პატარა ბიჭუნას ნახვის შესაძლებლობას მოკლებული იქნები, მაგრამ შეიძლება ისე მოხდეს, რომ მომავალში ამის გამო ის შენით მაღლიერი დარჩეს. შენ შეკითხვაზე-თუ როდის მოვახერხებ, ჩამოსვლას არბოში, გპასუხობ: სადღაც პირველ ან ორ აგვისტოს ჩამოვალ, შენ კი მანამდე ყველა საჭირო ნივთი, რომელიც რაჭაში დაგვჭირდება გაამზადე და ჩემოდანში ჩაალაგე. ვფიქრობ, რომ არბოში ორ დღეზე მეტს ვერ გავჩერდები. ამ ბოლო დროს რაჭიდან არასასურველი ამბები მომდის. ჩემმა ძმებმა კვლავ წაიკამათეს და ერთმანეთის შურის საძიებლად მომართულნი არიან. ჯერ იყო და კოტემ შემოჩვილა ლუარსაბზე წერილში, ახლა კი ლუარსაბმა შემომჩვილა კოტეზე წერილში. ჩემი ძმების პიროვნული თვისებებიდან, მათი ხასიათიდან გამომდინარე, ვშიშობ, რომ რაჭაში მოგზაურობა შენთვის ნაკლებად სასიამოვნო იქნება. საწყალი პაჩმენი⁷⁶, ჩვენ ჩასვლას მოუთმენლად ელის. 2 ივნისამდე, ჩვენ აქ ჩამოსვლამდე, გუშინ პირველი დღე იყო რომელმაც, წვიმის გარეშე ჩაიარა. არადა ყოველდღე წვიმდა, სალამოს ოთხ-ხუთ საათზე რომ დაიწყება, ორი სამი საათი მაინც გრძელდებოდა. ვიდრე წვიმდა სიგრილეც იყო, ახლა კი, ვფიქრობ, ცხელი დღეები, პაპანაქება სიცხე გველის. დღეს ჩვენთან სალამო ეწყობა, სადაც თითქმის მთელი ალექსანდროპოლი იქნება მოწვეული. უნდა ითქვას, რომ ასეთი სალამოები, მეტად ძვირი ჯდება, რადგან დაახლოებით ასორმოცდაათ კაცს უნდა ვუმასპინძლოთ. ამ წელს კი ძალიან ძვირი, თვეში ოცდაშვიდი რუბლი ჯდება. ამის გამო ყველა ფროლოვს ადანაშაულებს, მასზე ბუზღუნებს. გასულ კვირას როტონდაში ვიყავი და იქ მაღამ გუჩგენიძეს⁷⁸ შევხვდი, მან მოკითხვა შემოგითვალა. ამ ბოლო ხუთი წლის განმავლობაში ის სულ არ შეცვლილა. შევხვდი და გავიცანი კნეინა შადიმოვა, (შადიკოვა?) წარმოშობით პხასროვა.⁷⁹ რომელმაც, ნინასთან ერთად გავიზახე - მითხრა და მოკითხვა შემოგითვალა. დღეს ჩვენი მეორე ბატარეა თავის დღესასწაულს აღნიშნავს. ჩვენი ბრიგადის გარდა თითქმის სხვა არავინ არ გვსტუმრობდა. მოკრძალებული საუბრე და სხვა არაფერი. როგორც ვამჩნევ, უწინდელთან შედარებით გრენადერები, უფრო მოკრძალებულები გახდნენ. გაკვირვებული ვარ რომ, კოლიასგან⁸⁰ არაფერი ისმის. გიოხგის⁸¹ ჩემი სახელით სთხოვე, რომ გაიგოს, თუ რა ხდება მასთან დაკავშირებით, მომდევნო კლასში თუ გადავიდა და არდადეგები როდის აქვს. კარგი იქნებოდა რაჭაში ჩემთან ერთად რომ წამოსულიყო. თუ შესაძლებელი იქნება პირველ აგვისტოსთვის თბილისში ჩამოიყვანონ, მე მას გავუვლი და არბოში თან წამოვიყვან. შენგან ამბებს მოუთმენლად ველი. ვკოცნი ჩემს ძვირფას ნინას და ჩვენს დიდებულ ბიჭუნას.⁸³ ჩემს მაგიერ დედა, მამა და გიორგი დაკოცნე. მოკითხვა ყველას, ერთი თვეც და ჩვენ ყველა ერთად ვიქნებით და განშორება ასეთი დიდი ხნით აღარ მოგვინევს.

კიდევ ერთხელ ვკოცნი ჩემ კარგ ნინას.

მთელი გულითა და სულით შენი მოსიყვარულე, შენი ილიკო.

27 ივნისი, ალექსანდროპოლი.

(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე, რიცხვი და საათი.

პოლიგონი სალამოს 5 საათი 15 მაისი.

ჩემო ძვირფასო ნინა, ეს ესაა შენი წერილი წავიკითხე და იმის გამო, თუ რის გადატანა მოგიხდათ, შეიძლება ქკუიდან შევიშალო. ჯერ იყო და კარაკლისში გაიტანჯეთ, მერე კი გზაში, არმისული შაგალიმდე,⁸⁵ ერთი მატარებლიდან მეორეზე გადაბარგებისას გაწამდით. მადლობა ღმერთს, რომ ყველაფერი მშვიდობით დასრულდა. საბედნიეროდ, კურტინსკი კარაკლისში გავაგზავნეთ და არა შაგალიშში, არა და, პირიქით, ვვარაუდობდით. ყოველივე თქვენთვის საკმარისი არ აღმოჩნდა და ტფილისში, ძიძამ მატარებელზე დააგვიანა, შეშინდებოდით ალბათ, წარმომიდგენია თუ რა განცდებში იქნებოდა დედა. სამაგიეროდ, გორიდან მგზავრობამ კარგად ჩაიარა, როგორც ვიცი, კარგი ამინდი იყო და ყოველივემ თქვენი ტანჯვა-წამება ერთობ გააბათილა. რაც შეეხება ჩემ მგზავრობას, მაინცდამაინც, სასიამოვნო არც ის იყო. 10-ში გამოგზავნილი წერილიდან იცოდი, რომ იმ დღეს წვიმას არ ველოდით. მაგრამ ნაშუადღევს ჯერ სეტყვა წამოვიდა, მერე კი ძლიერი წვიმა, რომელმაც მხოლოდ ჩვენი გასვლის შემდეგ გადაიღო, *გეჰგეჰამდე*⁸⁷ კარგად ვიარეთ, იქ ჩასულებს კარვები გაშლილი დაგვხვდა, ჩასვლიდან სულ რაღაც ნახევარ საათში კვლავ წვიმა წამოვიდა და მეორე დღის დილის ექვსის ნახევრამდე არ გადაუღია. 11-ში ბებობდალამდე კარგად ვიარეთ: ცა მოწმენდილი იყო, ცხელოდა კიდევ, მაგრამ დღის ოთხ საათზე ჯერ მსხვილი სეტყვა წამოვიდა, შემდგომ კი ძლიერი ქარი ამოვარდა, რომელიც, ცხოვრებაში რომ არ მინახავს, ისეთ ქარიშხალში გადაიზარდა. ჩვენი ბანაკის კარვების, ერთი ნაწილი მოგლიჯა, ჩვენ კი, განსაკუთრებით ჯარისკაცები, კარვებში გამოქონილმა წვიმამ, თავიდან ფეხებამდე დაგვასველა. ისე ჩამობნელდა, რომ ორ ნაბიჯში არაფერი არ მოჩანდა, ყოველივე, ერთი საათი მაინც გრძელდებოდა....⁸⁹ ღამით ციოდა. 12-ში და 13-ის სალამოს ხუთ საათამდე, წვიმა არ ყოფილა, მაგრამ სალამოს ხუთ საათზე წვიმა კვლავ დაიწყო და დილის ხუთ საათამდე არ გადაუღია. თან მეტად სასტიკი ქარი ქროდა, ღამით, გარდა იმისა რომ საბანი მეფარა, ზამთრის პალტოს დამატებაც მომიხდა. ჩვენი გუშინდელი ბოლო გადაადგილება ყველაზე არასასიამოვნო გამოდგა: სატიკი სიცივე იყო და მუდმივი ძლიერი ქარი ქროდა, აქ ისევე ცივა, როგორც ჩვენთან, ჯელალ ოღლიში ზამთარში. ამჟამად კარავში ზამთრის პალტო მაცვია. საერთოდ ალექსანდროპოლში ძალიან ცივა, ზაფხულის ფორმა აქ არ აცვიათ. დღეს *ჯავხოვი*⁹⁰, *ივანევიჩი*⁹¹, *ფხოღოვი*⁹², *ჩიბაღჩენკო*⁹³, *ფაღავანდოვები*⁹⁴ და ...⁹⁵ მოვინახულე. მსუბუქად მეცვა და ისე ძალიან შემცივდა, რომ კანკალმა ამიტანა. ივანევიჩთან ვისადილე და ამის გამო შენი წერილის გამოტანა ფოსტიდან გვიან მომიხდა. გუშინ კი დღესასწაულის გამო ფოსტის გაცემა არ იყო. ივანევიჩთან შევითყვე რომ, რეშეტინი ჩამოვიდა. ჩამოსულს ბრძანება დახვდა, რომლის თანახმად ხვალ ალღუმი უნდა მოეწყოს და ალღუმის მეთაურად მე ვინიშნები. ვშიშობ ალღუმის ჩატარება კიტელებში ჩაცმულებს არ მოგვიწიოს, ყველანი ხომ გავცივდებით. ხვალ რეშეტინს შევხვდები და გავარკვევ. დღეს ჩვენთან *მაღათოვი*⁹⁷ და *კივიცკი-უმცხოხი*⁹⁸ ჩამოვიდნენ, რომელნიც საზაფხულო მივლინებით არიან, მათი ჩამოსვლით მეტად გახარებული ვარ. მაღათოვი მეორე ბატარიაში დავნიშნე, ხოლო კრივიცკი-პირველში. ალექსანდროვის დაპატიმრება ამ ჯერზეც ვერ მოხერხდა. პოლკში ჩასვლისას ექიმმა ალექსანდროვის მამის გარდაცვალების შესახებ ტელეგრამა გადმომცა. მე ის თბილისში შევბუღებით ოცდასამ რიცხვამდე გავუშვი, მთელი წლის განმავლობაში მისი მამა ავად, სიკვდილის პირს, იყო და ახლა გარდაცვლილა. ყველა შენი ნაცნობი, გულითად მოკითხვას გითვლის. მე კი შენ და ჩვენს პატარებს, მაგრად, მაგრად გკოცნით. აგრეთვე ვკოცნი დედას. ყველა ნაცნობს მოკითხვა გადაეცე.

მთელი გულით და სულით შენი მოსიყვარულე ილიკო.
(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე და რიცხვი.

9 ივნისი

დღეს დილით წერილის გამოგზავნა მინდოდა, მაგრამ, სამების დღესასწაულის გამო, საფოსტო კანტორა დაკეტილი დამხვდა და გამოგზავნა მხოლოდ ხვალ თუ მოხერხდება. ვსარგებლობ შემთხვევით და ჩემ ნინოჩკასთან საუბარს ვაგრძელებ. დღეს ჩვენთან მეოთხე ბატარეის დღეს ზეიმობენ, როგორც წესი ამ თარიღს ზარზეიმით აღვნიშნავდით, მაგრამ ბანაკის პირობებიდან გამომდინარე მისი მოკრძალებულად აღნიშნა გადაწყვეტით. მიუხედავად ამისა, დღესასწაული არც თუ ისე მოკრძალებული გამოვიდა: დაახლოებით 35 კაცი გვეწვია, მათ შორის არტილერიის უფროსი და ბრიგადის ყველა ოფიცერი. პარაკლისის შემდეგ, ყველა ჩემ კარავში გაშლილ სუფრასთან მივიპატიჟე. სადილი, როგორც ასეთი, არ გვექონდა, მაგრამ ძვირფასი სტუმრების განკარგულებაში შესანიშნავი ღვებელი და ათასნაირი წასახემსი და სასმელი იყო. სუფრასთან თორმეტი საათიდან სამის ნახევრამდე ვისხედით, ზოგი კი ოთხ საათამდე დარჩა. უამრავი სადღეგრძელო ითქვა, მაგრამ ჩემთვის ყველაზე ძვირფასი, ჩემი ნინოჩკას სადღეგრძელო იყო, რომელიც ყველამ ერთხმად აიტაცა. ნიშანდობლივია, რომ მხოლოდ შენი სახელის გაგონებით, ჩემი გული რაღაც წარმოუდგენელ ნეტარებას განიცდის, გულს ეფონება. ვფიქრობ, რომ ჩვენი ამჟამინდელი განშორება ჩვენში აღმოცენებულ სიყვარულს უფრო მეტად განამტკიცებს. შენთან ერთად ერთი-ორი კვირის გატარება, მართლაც რომ კარგი იქნებოდა. ჩვენი გაშორების გამო მაინც და მაინც დიდად არ ვწუხვარ, რადგან ვხედავ, რომ მას ისეთი შედეგი მოაქვს, როგორიც ჩვენი ურთიერთ დაფასება და ორმხრივი ერთგულებაა. ბედნიერება მხოლოდ მაშინ არის სრულფასოვანი, როცა ის გარკვეულ წინააღობებთან და გულისტკივილთან არის დაკავშირებული. ღმერთმა ინებოს, რომ ჩვენი მომავალი ბედნიერება უწინდელ წინააღობებს და გულისტკივილს არ უკავშირდებოდეს. თუმცა, ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ ასეთ დიდებულ, საყვარელ, კარგ, კეთილ ნინოჩკასთან ერთად, ისეთი ბედნიერი ვიქნები, რომ არავის, დედამიწის ზურგზე, არ წარმოუდგენია.

კიდევ ერთხელ მომიკითხე ჩვენი მშობლები და აგრეთვე ლ. უზნაძე.

გკოცნი ბევრს, შენი ილიკო.
(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

წერილის ფრაგმენტი, ხელნაწერი რუსული ენაზე.

...ჩემო ნინოჩკა, შენთან საუბრის მოთხოვნილებას მე მუდმივად განვიცდი, მინდა რომ ჩვენი ფიქრები, აზრები მუდმივ ურთიერთკავშირში იმყოფებოდნენ. როგორც ხედავ, ჩემი ყოველდღიური ცხოვრების ყველა წერილმანზე გწერ, გესაუბრები. ამიტომ კარგი იქნება, თუ შენგან ასეთივე დაწვრილებით წერილებს მივიღებ, რათა შენი სულიერი განწყობის, შენი ფიქრების, აზრების, სურვილების შესახებ ყოველთვის ვიცოდე. მოდი ერთმანეთთან გულწრფელები ვიყოთ, ჩვენი გულის ნადები ერთმანეთს გავუმჟღავნოთ და ვისაუბროთ ისე, ვითომ თითოეული ჩვენგანი საკუთარ თავს ესაუბრება. ვგრძნობ, რომ ჩემი არსის ნაწილი ხდები და მსურს, რომ იგივე გრძნობა შენც გქონდეს. ამგვარი შესავლის შემდეგ მინდა საქმეზე გადავიდე. ჩემი წერილი შენთან, ორშაბათს, 7 ივნისს გამოგვგზავნე. ამ დღეს ბანაკის გახსნასთან დაკავშირებით პარაკლისი გადაიხადეს, შემდეგ ჩვენი ტაბლდოტი აკურთხეს. აქ, ტაბლდოტში დაახლოებით 100 ოფიცერი სადილობს, შენობა სულ ახლახანს აშენდა და თბილისის ვაგზლის პირველი კლასის დარბაზს წააგავს, მაგრამ უფრო ფართოა. შენობა თავისი მოწყობილობებითურთ, დაახლოებით 20 000(რუბლი?) დაჯდა. ყოველდღე, სადილის დროს მუსიკა გუნდის თანხლებით უკრავს. საღამოს, როტონდაში წვეულება გაიმართა და იქ ვიმყოფებოდი. მუსიკის დაკვრამდე, ნაცნობებთან ერთად ბაღში ვსეირნობდი. მაზურკის ხმა შემომესმა თუ არა, ცეკვა ძალიან მომიწონდა და ვიცეკვე კიდევ, მხოლოდ ცოტა. სახლში დაახლოებით ღამის 12 საათზე დავბრუნდი. გუშინ, სამშაბათს, დივიზიის მეთაურთან, გენერალ ... გამოვცხადდი, მას სარაკამიში დავექვემდებარებით. შენი წერილის წამოსაღებად, ფოსტაში გავიარე. წერილის წავიკითხე

და სიმართლე გითხრა, ის ძალიან მოკლე და აზრობრივად გაუმართავი აღმოჩნდა, თან ისეთი თბილი არ იყო, როგორც პირველი. შედეგად, ერთგვარი, იმედგაცრუება დამეუფლა და ცოტა ოდენ განაწყენებული დავრჩი. ფოტოსურათისთვის გულითად მადლობას გიხდის, საწყენია, რომ ჩემ ფოტოსურათს ვერანაირად ვერ გიგზავნი. რაც შეეხება თვით ფოტოსურათს: სურვილი მაქვს მასზე საყვარელი და ძვირფასი ქალიშვილის გამოსახულება ვიხილო, ფაქტობრივად კი საყვარელ და ძვირფას, მაგრამ ბიჭის გამოსახულებას ვხედავ. თუ შეძლებ სხვა, უფრო მოხდენილი ფოტოსურათი გამომიგზავნე. ყოველ თავისუფალ წუთს შენ წერილებს ხელახლა ვკითხულობ, ვუმზერ შენს მშვენიერ სახეს, ვოცნებობ და საკუთარ თავს ვეკითხები: ასევე თუ იქცევა ჩემი ნინოჩკა? ისევე ხშირად თუ ფიქრობს ჩემზე, როგორც მე მასზე? ვარ თუ არა მისთვის ისეთივე ძვირფასი, როგორც ის ჩემთვის? საერთოდ, როგორც ვაკვირდები მე შენზე ფიქრებით ვარ აღსავსე. ორშაბათ საღამოს, როტონდაში ჩემთან ვიცე-პოლკოვნიკი გუხგენიძე¹⁰² მოვიდა და მასთან აუცილებლად, არაოფიციალური ვიზიტით მისვლა მთხოვა. სხვათა შორის, მან განმიცხადა, რომ *გუხმინშხან შაღვას ძეს დიდი მეგობარია*. მის მეუღლეს, *ქაღბაგონ თახხანოვას*¹⁰³, ჩემი ერთი ნაცნობი მანდილოსნისთვის უთქვამს, რომ შენ მასთან ნათესაობა გაკავშირებს. ყოველივე ეს სიმართლეა? თბილისიდან გამომგზავრებისას, შენთვის საქმიანი წერილის გამოგზავნის განზრახვა მქონდა, მაგრამ ამჟამად ჩემი გული იმდენად არის შენით აღსავსე, რომ საქმეებზე საუბარი არ შემიძლია. მოვიცდი, წინ ჯერ კიდევ საკმარისი დროა. მხოლოდ ერთს გთხოვ: ჯანმრთელობას გაუფრთხილდი, მეტი დრო სოფლის ჯანსაღ ჰაერზე გაატარე. მოკითხვისთვის და კეთილი სურვილებისთვის, კნეინა ამირეჯიბს მადლობა და გულითადი მოკითხვა გადაეცი. მაინტერესებს, რატომ არაფერს წერ გიორგის შესახებ? ნუთუ მისგან წერილი ჯერ არ მიგიღია? ეს ესაა სწავლებიდან დავბრუნდი. ბევრი და დიდი შრომა მიწევს, რადგან ამ, ჩემთვის უცხო, ბატარეაში არც ხალხს ვიცნობ და არც აქ მიღებული წესებია ცნობილი. ერთ-ორ დღეში ქვემეხებიდან სროლას ვიწყებთ. რას არ გავიღებდი, ამჟამად აქ, ჩემთან რომ იმყოფებოდე! რა იოლად დავძლევდი ყველა სიძნელეს და წინალობას! ვფიქრობ, რომ დავქორწინდებით, შენთან განშორება ჩემთვის იოლი საქმე როდი იქნება. მოკითხვა გადაეცი ქეთევან ლუარსაბის ასულს და დურმიშხან შაღვას ძეს. ჩემ მიმართ კეთილი ძრახვების გამო, მთელი სულითა და გულით დედაშენის მადლიერი ვარ. გიორგის წერილს რომ გაუგზავნი, აუცილებლად მომიკითხე.

გკოცნი უამრავს შენი ილიკო.

1891 წლის 12 ივნისი

(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე, მითითებულია დღე, თვე, რიცხვი და საათი. გაურკვეველად წერია წელი, სავარაუდოდ, უნდა იყოს 1909 წელი. ამ დროისთვის ილია მაქარაშვილი წმ. სტანისლავის პირველი ხარისხის ორდენით დააჯილდოეს, ხოლო ერთი წლის შემდეგ სამხედრო უწყებაში არსებული ინტრიგების გამო იგი პენსიაში გავიდა და მალე გარდაიცვალა (სოსიაშვილი 2021ბ: 301).

ოთხშაბათი, 10 ივნისი საღამოს 6 საათი. ბანაკი. (1909 წელი?)

ძვირფასო ნინა! დღეს შენი ღია ბარათი მივიღე. შევითყვე, რომ თქვენ კრასნოვოდსკში არ დარჩენილხართ და 8-ში გემით ბაქოსკენ გეზი აგიღიათ. იმ დღეს აქ ნამდვილი ქარიშხალი იყო და ვერ წარმოვიდგენდი, თუ თქვენ გაბედავდით, და ამ ამინდში ზღვას მიენდობოდით. როგორც ჩანს, კრასნავოდსკში ისეთი ცუდი ამინდი არ იყო, როგორც აქ. ისე კი უნდა გითხრა, რომ 7 ივნისიდან, აქედან, აშხაბადიდან, თქვენი გამგზავრების დღიდან, ამინდი მკვეთრად შეიცვალა: ძლიერი ცივი ქარი ამოვარდა, 8-ში დილით წვიმა წამოვიდა, მოგვიანებით კი ქარი ნამდვილ ქარიშხალში გადაიზარდა, მხოლოდ 3 საათის შემდეგ, 12 საათზე ჩაწყნარდა, საღამო ხანს კი შეწყდა. სამაგიეროდ, დღეს დილიდან სასტიკი ქარია. გუშინ საღამოს ქალაქში კორპუსის მეთაურის დასახვედრად ვიმყოფებოდი. შემთხვევით გესკეხების¹⁰⁹ გაცილებაზე მოვხვდი. ისინი მცირე ხნით ტაშკენტში მიემგზავრებოდნენ. მათ რა თქმა უნდა, მეგობრები აცილებდნენ. იმის გამო, რომ მისი

სერიოზა ავად იყო და შენ ვერ გაგაცილა, ელიზავეტა პეტრეს ასული ბოდიშს გიხდის და, ამავედროულად, მოკითხვას გითვლის. ეფრემოვი შვებულებაში ჩემ გაშვებას ჯერჯერობით ეწინააღმდეგება. ისე კი პატაკის დაწერის ნებართვა მაინც მომცა, ჩემს მიმართ გარკვეულ სიკეთეს იჩენს, ალბათ იმიტომ, რომ ყველა გენერალთან აუგად არის, მშვიდად, აღელვების გარეშე ფედოტოვზეც კი არ საუბრობს. შენი გამგზავრებისთანავე, მოსასხამი რომ დაგრჩა, ქალბატონებმა დმიტრიევამ და ჩუვაკოვამ შენიშნეს და გზაში დასაწევად, საფოსტო მატარებლით გამოგზავნა კიზიჩიას დაავალეს, მაგრამ მან ჩვენს ბინაზე გამოგზავნა და სახლში რომ დავბრუნდი, იქ დამხვდა. კარგია რომ ასე მოხდა, მას მე თვითონ ჩამოგიტან. ...¹¹⁶ დაბრუნებისას მადამ ბოიჩისკაია¹¹⁷ მივაცილე. ამ წერილთან ერთად ელიჩკასგან ორშაბათს მიღებულ წერილს გიგზავნი. ამავე დროს მოსკოვიდან, კურსკის სადგურიდან ტიშასგან შენს სახელზე ღია ბარათი მივიღე. ის წერს: „თქვენ ეგყობა გადგავიწყდათ, რომ ამ ქვეყნად ახსებობს პაჭაჩა გოგონა გიშა, რომელიც მაგჩად კოცნის იხას, ნიკუშას და მიშას.¹²⁰ მოკითხვა ბებიას,¹²¹ ღედას და მამას“.¹²² თქვენი ცენტრალური კომიტეტიდან გუშინ მიღებულია დოკუმენტი თქვენი განყოფილების ბეჭედის ნიმუშის ხელახლა დამოწმების მოთხოვნით. ის შენ სახელზეა, მაგრამ თუ სკვერსკის შევხვდი გადავცემ, თუ არა-დავიტოვებ, და ლიდია ვიქტორის ასულის ან შენ ჩამოსვლას დაველოდები. ჩვენი ბატები გუშინ საღამოს ბანაკში გადაიყვანეს. უცნაური რამაა- შინაური ბატი სულ სადღაც იპარება, ხოლო გარეული სხვა ბატებთან ერთად მშვიდად დაცურავს და სეირნობს. თურმე ბანაკში ბატების აურაცხელი ოდენობაა. გუშინ ჩვენი ბანაკის დაოჯახებულთა ნაწილი, დაახლოებით 20 კაცი, გურევიჩებს სტუმრობდა. როგორც ამბობენ, საღამო კარგად გაატარეს. პარასკევს გურევიჩების ოჯახს ბანაკში სტუმრად ელიან, რის შემდეგ ისინი ხეირაბადში?¹²⁶ გაემგზავრებიან. თქვენ ალბათ უკვე არბოში ხართ და, რა თქმა უნდა აივანზე კი არა ოთახში, ჟურნალების გვარის წარმომადგენელთა გარემოცვაში ჩაის მიირთმევთ, მათგან ახალ ამბებს ისმენთ და თავად მგზავრობაზე უყვებით. ძალიან მინდა თქვენთან ერთად ვიმყოფებოდე. გთხოვ, მომწერო, თუ როგორ იმგზავრეთ ბაქოდან გორამდე და შემდეგ. ნაცნობებიდან გზად ვინ შემოგხვდათ, როგორი დაგხვდათ სოფელი. იმის შესახებ, თუ როგორ გადაცურეთ ზღვა-ბაქოდან გამოგზავნილი შენი ღია ბარათიდან შევიტყობ, რომელსაც, სავარაუდოდ, პარასკევს მივიღებ.

შეხვედრამდე.

მაგრად გკოცნით შენ, ნიკუშას, ირინას, მიშას და აგრეთვე დედას. მოკითხვას ვუგზავნი ყველა არბოელ ნაცნობს, ძიძას და პატივისცემას ხალხს. ნიკუშას ჩემი თხოვნა გადაეციდღეში ერთი საათი მაინც სერიოზულად იმეცადინოს. შალიკოს მისთვის დიდი დახმარების აღმოჩენა შეუძლია.

მთელი გულით და სულით შენი მოსიყვარულე ილიკო.
(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

ხელნაწერი რუსულ ენაზე. მითითებულია თვე და რიცხვი.

ჩემო ძვირფასო ნინოჩკა! ბატარეის ოფიცერი კაპიტანი ზვერევი შვებულებიდან 31 აგვისტოს დაბრუნდა. ამით მისთვის ბატარეის ჩაბარების და ცოტა ადრე შვებულებაში გასვლის შესაძლებლობა მომეცა, მაგრამ საქმე იმაშია რომ ბრიგადის მეთაური სარაკამიშში იმყოფება და აქ მხოლოდ 10-12 სექტემბერს თუ ჩამოვა. გუშინ მას ტელეგრამა გავუგზავნე, სადაც ზვერევისთვის ბატარეის ჩაბარებას და 2 თვით შვებულების აღებას ვთხოვდი. არ ვიცი რატომ და მისგან პასუხი ჯერ არ მიმიღია. ვვარაუდობ, რომ ის რამოდენიმე დღით სხვაგან არის წასული. ახლა ასე მოვიქცევი: თუ ნებართვას მივიღებ, დაუყოვნებლივ ტელეგრამით გაცნობებ, რომ თბილისში ჩამოვდივარ, შენ კი ტელეგრამის მიღებისთანავე თბილისში გამოემგზავრე, ასე ამრიგად, ჩვენ თბილისში ერთდროულად ჩავალთ. ესე იგი, ჩვენ „ჩრდილოეთის ნომრებში“ გავჩერდებით? ვფიქრობ, რომ დეპუშას უფრო ადრე მიიღებ, ვიდრე ამ წერილს და ამიტომ დაუყოვნებლივ გამოემგზავრე. ამრიგად, ჩემო ძვირფასო ამ კვირაში გიხილავ! მე ეს ჭილდო ხანგრძლივი მოთმინების ფასად მივიღე. ვერ წარმოიდგენ, თუ როგორ ვღელავ ჩვენი შეხვედრის გამო! არადა უნდა

გამოგიტყდე, რომ საკმაოდ მშვიდი ბუნების ადამიანი ვარ. ჩვენ საღამოობით ერთად დროის გატარება უკვე შეგვეძლება, ჯერ თბილისში, მერე კი ცხინვალში. მაგრამ არ მინდა მოვლენებს წინ გაუსწრო. დღეს შენი აბაზანის მაგიდა მოიტანეს, მცირე ზომისაა, მაგრამ კარგია. მისი მორთვა - გალამაზება კი შენ გეკისრება. ტანსაცმლის კარადა კი ჯერ მზად არ არის. ზამთრისთვის ორი ფუთი ერბოს და პამიდორის დაკვეთა მივეცი. არ დამცინო გეთაყვა, მხოლოდ პოეზიით შორს ვერ წახვალ, პურზე ჩვენი არსობისა უნდა ვიფიქროთ. 28 აგვისტოდან აქ გამუდმებით წვიმს. შესანიშნავი მზიანი დილის შემდეგ, საათის სამზე ქექა-ქუხილი და კოკისპირული წვიმა იწყება. მას სეტყვა და ძლიერი ქარი მოსდევს. 5 საათზე ამინდი წყნარდება და ცა იწმინდება. ეს წუთია შენი ორი წერილი მივიღე. ვშიშობ არ დავაგვიანო, ვჩქარობ. ამიტომ ასე დაუდევრად ვწერ. ამის გამო, ნუ განმსჯი და ნუ მიწყენ. შენ მშობლებს და მეგობრებს გულითადი მოკითხვა გადაეცი. ჩემი მოკითხვისათვის ყველას მადლობას ვუთვლი.

გეხვევი და გკოცნი ჩემო საყვარელო, ძვირფასო ნინოჩკა.
შენი ილიკო, 2 სექტემბერი.
(ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42763)

შენიშვნები

- 1 აღნიშნული სასწავლებლის კურსდამთავრებულთაგან რამდენიმე სამხედრო პირი (სოსნოვსკი, გურკოვსკი, კრივცოვი, ევრეინოვი, ბოგავესკი, მანშტეინი), მათ შორის ილია მაქარაშვილი წმინდა გიორგის ორდენის კავალერი გახდა.
- 2 იგულისხმება გიორგი ჟურულის მამა, ილია მაქარაშვილის სიმამრი, დურმიშხან ჟურული.
- 3 იგულისხმება გამოჩენილი ქართველი პედაგოგი, მწერალი, პუბლიცისტი ნიკო ცხვედაძე (1845-1911 წ.წ.).
- 4 არბოს წმინდა გიორგის ტაძრის მშენებლობაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღოდა ილია მაქარაშვილის სიმამრს – დურმიშხან ჟურულს (სოსიაშვილი 2021ბ: 29).
- 5 არბოს წმინდა გიორგის ტაძრის გვერდით, ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარში (დანგრეული ტაძარი იგი სოფელ ქორდის მკვიდრმა ლერი ჯალაბაძემ აღადგინა) შემორჩენილია ილია მაქარაშვილის ქალიშვილის მარიკო მაქარაშვილის ეპიტაფია: მარიკო მაქარაშვილის ასული დაიბადა 13 დეკემბერს 1900 წ. გარდაიცვალა 14 აპრილს 1902 წ. (სოსიაშვილი 2021ბ: 148).
- 6 გენერალ ილია მაქარაშვილის შთამომავლების შესახებ ვრცლად იხ. (სოსიაშვილი 2021გ: 77-110).
- 7 საჟენი – ძველი რუსული სიგრძის საზომი ერთეული. ისტორიულ წყაროებში, XI-XVII საუკუნეებში საჟენის ზომა იყო 152 სანტიმეტრი და 176 სანტიმეტრი.
- 8 ალექსანდროპოლი – სომხეთის ქალაქ გიუმრის (ლენინაკანის) სახელი 1840-1924 წლებში.
- 9 ქეთევან ლუარსაბის ასული ნამორაძე-ჟურულისა (1842-1913 წ.წ.) ნინო ჟურულის დედა, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქართულ საზოგადოებაში ფრიად ცნობილი ქალბატონი, ბათუმის თეატრის დამაარსებელი.
- 10 დურმიშხან შალვას ძე ჟურული (1830-1901 წ.წ.), ნინო და გიორგი ჟურულების მამა, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ბათუმის პოლიცმეისტერი.
- 11 იგულისხმება ნინო ჟურულის ძმა, დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა მრეწველობის მინისტრი გიორგი ჟურული (1865-1951 წ.წ.) იხ. (სოსიაშვილი 2020ბ).
- 12 შესაძლოა, იგულისხმებოდეს გენერალ-მაიორი ალექსანდრე სიმონიეს ძე ავალიშვილი (ავალიოვი) (1852-1916 წ.წ.) რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების მონაწილე, წმინდა ანას მე-3 ხარისხის, წმინდა ანას მე-4 ხარისხის, წმინდა სტანისლავის მე-2 ხარისხის, წმინდა სტანისლავის მე-3 ხარისხის (მემატიანე ა).
- 13 სავარაუდოდ, იგულისხმება დავით ნაცვლიშვილი (ნაცვალოვი) (1859-1915 წ.წ.) დაამთავრა პავლეს I-ის სამხედრო სასწავლებელი 1879 წელს, შემდეგ ოფიცერთა საარტილერიო სკოლა. წარმომავლობით თბილისის გუბერნიის აზნაურთა ოჯახიდან; 1878 წლის აგვისტოდან იყო სამხედრო სამსახურში; სხვადასხვა დროს მსახურობდა 38-ე საარტილერიო ბრიგადაში, კავკასიის

- სარეზერვო საარტილერიო ბრიგადაში, 21-ე საარტილერიო ბრიგადაში; 1912 წელს მიიღო პოლკოვნიკის წოდება; I მსოფლიო ომის დროს მეთაურობდა 21-ე საარტილერიო ბრიგადის მე-2 დივიზიონს. სასიკვდილოდ დაიჭრა ბრძოლის ველზე. 1916 წელს მიიღო გენერალ-მაიორის წოდება (სიკვდილის შემდეგ); სამხედრო მოღვაწე, რუსეთის იმპერიის არმიის გენერალ-მაიორი. (პოლტავის ისტორია)
- 14 იგულისხმება ცნობილი მოღვაწე, მომღერალი და ქველმოქმედი მაკინე ამირეჯიბი (1859-1925 წ.წ.) მისი ოჯახი(სოფ. სალოლაშენში) ხშირად იკრიბებოდნენ ცნობილი მწერლები და მოღვაწეები. სარდიონ და მაკინე ამირეჯიბების წყალობით დაარსებული სალოლაშენში სამწლიანი სკოლა. სალოლაშენში მათი სტუმრები იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, შიო არაგვის-პირელი, გიორგი არაძელი-იშხნელი, ვალერიან გუნია, ვასო აბაშიძე, ზაქარია ფალიაშვილი, ვანო სარაჯიშვილი, შალვა დადიანი და სხვა მრავალი ცნობილი ადამიანი (ბიოგრაფიული ლექსიკონი ბ).
- 15 ამ ადგილზე ლათინური ასოებით წერია გაურკვევლად.
- 16 პეტრე იოსების ძე ყიფიანი – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი (1895 წ.); ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების წევრი (1916 წ.) (ქმნკგ საზოგადოების წევრები ბ).
- 17 პავლე იოსების ძე ყიფიანი – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი (1899 წ.) (ქმნკგ საზოგადოების წევრები გ).
- 18 წერილიდან ირკვევა, რომ ნინო ჟურნალი ამ დროს ცხინვალში იმყოფებოდა. ჟურნალს ცხინვალში საცხოვრებელი სახლი ჰქონდათ, ამას ადასტურებს ქეთევან ნამორაძის მიერ დურმიშხან ჟურნალის სახელზე გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილი (სოსიაშვილი 2021ბ: 285).
- 19 ამ ადგილას სიტყვა დაზიანებულია.
- 20 როგორც მივუთითებდით, ილია მაქარაშვილის ოჯახი, რაჭიდან, კერძოდ, სოფელ ღარიდან იყო. როგორც ჩანს, ილია მშობლიურ სახლში ჩადიოდა.
- 21 სომხეთის ქალაქ სტეფანავანის სახელი 1924 წლამდე.
- 22 ამის შემდეგ წერილი დაზიანებულია.
- 23 იგულისხმება გიორგი ჟურნალი.
- 24 იგულისხმება არაგანი (სომხ. Արագած; ცნობილია ასევე როგორც ალაგიოზი) – დიდი ანდეზიტ-დაციტური სტრატოვულკანი ჩრდილო-დასავლეთ სომხეთში, ერევნის ჩრდილო-დასავლეთით, არარატის ვაკის ჩრდილოეთით.
- 25 წინადადების დასაწყისი აკლია, წერილის დაზიანების გამო.
- 26 წერილის დანარჩენი ნაწილი დაკარგულია.
- 27 იგულისხმება ნიკოლაი ივანეს ძე პოტულოვი (1860- ?)რუსი სამხედრო მოღვაწე. ნიჟეგოროდის სამხედრო გიმნაზიის კურსდამთავრებული. სამხედრო სამსახურში შევიდა 1878 წელს. დაასრულა ალექსანდროვის მე-3 სამხედრო სასწავლებელი. პოლკოვნიკი ნიკოლაი პოტულოვი იყო, რუსეთ-იაპონიის 1904-1905 წლების ომის მონაწილე. მონაწილეობდა ასევე პირველ მსოფლიო ომში. მეთაურობდა ციმბირის მე-6 სამთო საარტილერიო დივიზიას. დაჯილდოვებული იყო არაერთი ორდენით (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ბ).
- 28 იგულისხმება ბებობდალის ქედი, რომელიც გადაჭიმულია ქ. აგლაღანიდან ბამბაკის რაიონამდე. ამ უღელტეხილით ისარგებლა თბილისიდან 1829 წელს ყარსში მიმავალმა რუსმა პოეტმა ა. ს. პუშკინმა.
- 29 ილია მაქარაშვილი აღნიშნულ პიროვნებას ბანაკის კომენდანტად მოიხსენიებს.
- 30 იგულისხმება იმპერატრიცა მარია ფეოდორის ასულის დღეობა, იგი დაკავშირებული იყო მარია მაგდალინელის სახელთან. ზ. ჭიჭინაძის მიერ 1897 წელს გამოცემულ ქართულ კალენდარში იმპერატრიცას დღეობა უქმე დღეებში იყო შეტანილი: „ივლისი 22-ოთხშაბათს სახელწოდება ქვრივის დედოფლის, იმპერატრიცის მარიამ ფეოდროვნასი“ (ჭიჭინაძე 1897).
- 31 აქ წერილი წყდება.
- 32 რამდენიმე სიტყვა გაურკვევლად წერია.
- 33 გორის სარეზერვო ქვეითი (კადრის) პოლკი – ამიერკავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის ახალწვეულთაგან დაკომპლექტებული სამხედრო შენაერთი, დაარსდა 1887 წლის 12 ივლისს. თავდაპირველად ეწოდებოდა კავკასიის I ადგილობრივი სარეზერვო (კადრის) რაზმი (დრუჟინა). 1889 წლის

20 სექტემბრიდან (სხვა მონაცემებით 1890 წლის 26 ივლისი) გადაკეთდა პოლკად (ჟორდანია 2012: 118); (გიზეტი 1896).

- 34 კონსტანტინე ბიძინას ძე ერისთავი (დაბ. 23 მაისი, 1836, სოფელ კარალეთი, გორის მუნიციპალიტეტი – გარ. 2 მაისი, 1897, გორი) – რუსეთის იმპერიის არმიის გენერალ-მაიორი (1877), ქსნის ერისთავთა საგვარეულოს წარმომადგენელი. გენერლების მიხეილ ერისთავისა და ნიკოლოზ ერისთავის ძმა. მონაწილეობდა ყირიმისა (1853–1856) და რუსეთ-ოსმალეთის (1877–1878) ომებში. მეთაურობდა კავკასიის I მსროლელთა რაზმს, გორის სარეზერვო პოლკს და გორის მაზრის ყველა საჯარისო ნაწილს, იყო გორის ქალთა გიმნაზიის საპატიო მეურვე. დაჯილდოებულია წმინდა სტანისლავის I ხარისხის ორდენით (ენციკლოპედია საქართველო 2014: 61).
- 35 არშინი – სიგრძის საზომი ერთეული, რომელსაც მეტრული სისტემის შემოღებამდე იყენებდნენ სხვადასხვა ქვეყანაში (რუსეთი, ბულგარეთი, ავღანეთი, თურქეთი, ირანი). არშინის ზომა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა იყო (65.2 სმ.-დან 112 სმ.-მდე). რუსეთში შემოიღეს XV საუკუნეში. არშინი იყოფოდა ოთხ ჩეტვერტად ან 16 ვერშოკად (გოჭი). თავდაპირველი ზომა იყო 72 სმ, XIX საუკუნის დამდეგიდან 71.12 სანტიმეტრი.
- 36 აქ წერილი წყდება.
- 37 როგორც ტექსტიდან ჩანს, აღნიშნული პიროვნება იყო ნინო ჟურულის ახლო მეგობარი და ცნობილი ქართველი პედაგოგის და საზოგადო მოღვაწის ვასილ ყიფიანის და.
- 38 იგულისხმება ვასილ ყიფიანი (დაბ. 15 მარტი, 1855 – გარ. 27 იანვარი, 1936) – ქართველი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე (ბიოგრაფიული ლექსიკონი გ).
- 39 ლორე, ლორი (სომხ. Լորի) – შუა საუკუნეების ციხე-ქალაქი და ისტორიული მხარე ტაშირში (ახლანდელი სომხეთი). ქალაქის ნანგრევები შემორჩენილია ქ. სტეფანავანის ახლოს.
- 40 იგულისხმება ნინო ჟურულის ძმა – გიორგი ჟურული.
- 41 აღნიშნული პიროვნების შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის გაზეთი ცნობის ფურცელი, 1897 წელს რომან კონსტანტინეს ძე ჯავროვს(ჯავრიშვილს) ქართველთა შორის წერა კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისთვის 7 მანეთი და 76 კაპიკი შეუწირავს (ცნობის ფურცელი 1897: 3); (ივერია 1897: 4).
- 42 იგულისხმება ნინო ჟურულის ძმა-გიორგი ჟურული.
- 43 დურმიშხან ჟურული 1863 წელს ლორეს ბოქაულის თანამდებობაზე იყო. როგორც ჩანს, იგი მეუღლესთან ერთად გარკვეული პერიოდი სტეფანავანში(ჯელალ-ოღლიში) ცხოვრობდა (სოსიაშვილი 2021ბ: 53).
- 44 სავარაუდოდ, იგულისხმება კოლეგიის მდივნის ხინცინსკის ოჯახი. აღნიშნული პიროვნება 1912 წელს პენსიაში გასვლის შემდეგ გომის პრისტავად დაუნიშნავთ (კავკაზი 1912: 1).
- 45 სახელი არ იკითხება.
- 46 შესაძლოა, გულისხმობდეს ახტალის ტაძარს, რომლის მთავარი ეკლესიის აგება XIII საუკუნის დასაწყისში ივანე ათაბაგის სახელს უკავშირდება (ქსე 1977: 109).
- 47 შესაძლოა, იგულისხმებოდეს გენერალ ივანე ჯაფარიძის (1867-1934 წ.წ.) მამა (მემატიანე ბ).
- 48 მითითებული გენერლის ვინაობა ვერ დავადგინეთ. ქალაქი თურქეთში, ყარსის პროვინციაში, აღმოსავლეთ ანატოლიის რეგიონში.
- 49 იგულისხმება თბილისში გოლოვინის პროსპექტზე 1889 წელს გახსნილი სასტუმრო „დანია“. რომელიც მდიდრულად მოწყობილი ყოფილა. აღნიშნულ სასტუმროს 1893 წლიდან „ჩიკაგო“ ეწოდა (ჭეიშვილი 2021).
- 50 ქალაქი თურქეთში, ყარსის პროვინციაში, აღმოსავლეთ ანატოლიის რეგიონში.
- 51 იხ. ზემოთ, 49 შენიშვნა.
- 52 სავარაუდოდ, იგულისხმება კონსტანტინე ერისთავი (1836-1897 წწ) სამხედრო პირი, ყირიმის (1853-1856 წწ) და რუსეთ-თურქეთის ომის (1877-1878 წ.წ.) მონაწილე (ქართველები უცხოეთში; ენციკლოპედია საქართველო 2014: 61).
- 53 შესაძლოა, გულისხმობს ქაიხოსრო სოლომონის ძე ფურცელაძეს, რომელმაც 1874 წელს პეტერბურგის სამხედრო-სამედიცინო აკადემია დაამთავრა და ცნობილი ექიმი გახდა (საქართველოს ექიმები).
- 54 იგულისხმება გრაფ კონსტანტინე ოლდენბურგელის მეუღლე აგრაფინა ჯაფარიძე.
- 55 იგულისხმება რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე III (1881-1894 წწ).

- 56 მარია თედორეს ასული (Мария Фёдоровна), სრულიად რუსეთის იმპერატრიცა 1881-1894 წლებში იმპერატორ ალექსანდრე III-ის მეუღლე.
- 57 ვერ დავადგინეთ.
- 58 იგულისხმება რაჭის ისტორიული სოფელი ღარი, სადაც მაქარაშვილების საგვარეულო ცხოვრობდა (სოსიაშვილი 2021ბ: 124).
- 59 ნინო ჟურნალის მშობლებს საცხოვრებელი ჰქონდათ ცხინვალში, რაც არაერთი დოკუმენტით დასტურდება (სოსიაშვილი 2021ბ: 285).
- 60 ვერ დავადგინეთ.
- 61 ვერ დავადგინეთ.
- 62 იხ. შენიშვნა 53.
- 63 სავარაუდოდ, იგულისხმება გენერალი სერგეი ნიკოლოზის ძე მილოვი. (რუსეთის იმპერიის გენერლების სია)
- 64 ვერ დავადგინეთ.
- 65 სავარაუდოდ, იგულისხმება გენერალ-ლეიტენანტი პეტრე პეტრეს ძე პოტულოვი (1855-?) (რუსეთის საიმპერატორო არმიისა და ფლოტის გენერლები)
- 66 გარკვევით არ იკითხება.
- 67 საუბარია რუსი მწერლის ლევ ტოლსტოის მოთხრობაზე, რომელიც მწერალმა 1890 წელს გამოაქვეყნა. ნაწარმოები ავტორის მიერ ასახული ძალადობის გამო ცენზურის წნეხის ქვეშ მოექცა. სახელწოდება მწერალმა ლუდვიგ ვან ბეთჰოვენის სონატიდან აიღო.
- 68 ქალაქი მოსკოვის ოლქში.
- 69 სავარაუდოდ, იგულისხმება სამხრეთ ლიეტუვაში არსებული ქალაქი ოლიტუსი (ოლიტა), სადაც XIX საუკუნის ბოლოს დასავლეთ საზღვრის გასამაგრებლად რუსეთის იმპერიამ საფორტიფიკაციო ნაგებობა ააშენა. 1890 წელს ოლიტა რუსეთის იმპერიის მესამე კლასის ციხესიმაგრედ იქცა. (ოლიტას ციხესიმაგრე)
- 70 არ იკითხება.
- 71 გვარი არ იკითხება.
- 72 არ იკითხება.
- 73 გაურკვევლად წერია, სავარაუდოდ, უნდა იყოს ტოგაევსკის.
- 74 იგულისხმებიან ილია მაქარაშვილის შვილები: ნიკოლოზი, ირინა და მიშა.
- 75 ამ ადგილას არ იკითხება.
- 76 სავარაუდოდ, იგულისხმება პარმენ გამყრელიძე ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, საზოგადოების ბათუმის განყოფილების სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარე (1909-1914), ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, საზოგადოების ბათუმის განყოფილების წევრი (1909-1916) (ქშნკგ საზოგადოების წევრები დ); აღნიშნული პიროვნება იხსენიება ილია მაქარაშვილის ჩანაწერებში.
- 77 ვერ დავადგინეთ.
- 78 ვერ დავადგინეთ.
- 79 ტექსტში მითითებული გვარი გაურკვევლად წერია, ზუსტად ვერ დავადგინეთ, შესაძლოა იგულისხმებოდეს რუსეთის იმპერიის სამსახურში მყოფი ქართველი გენერლის მიხეილ შალიკაშვილის (შალიკოვის) 1831-1909 წლებში მეუღლე (ბიოგრაფიული ლექსიკონი დ).
- 80 ვერ დავადგინეთ.
- 81 სავარაუდოდ, იგულისხმება გიორგი ჟურნალი.
- 82 სოფელი გორის მუნიციპალიტეტში, პატარა ლიახვის ხეობაში, სადაც ნინო ჟურნალის მშობლები ცხოვრობდნენ (სოსიაშვილი, 2021ბ: 7).
- 83 სავარაუდოდ, იგულისხმება ილია მაქარაშვილის უფროსი ვაჟი ნიკოლოზ მაქარაშვილი.
- 84 სომხეთის ქალაქი ვანაძორი. 1935 წლამდე მას კარაკლისი ერქვა. 1935-1993 წლამდე კიროვაკანი.
- 85 ლორეს სამხრეთით არსებული სარკინიგზო სადგური.
- 86 ვერ დავადგინეთ. ტექსტში გაურკვევლად წერია და კონტექსტიდან გამომდინარე სავარაუდოდ კონკრეტული პიროვნება იგულისხმება.
- 87 იგულისხმება მდინარე კამენკის (ძორაკეტის) მარჯვენა ნაპირზე არსებული სოფელი.
- 88 ბამბაკის ჩრდილოეთით მდებარე მთები.

- 89 არ იკითხება.
- 90 რუსეთის იმპერიის დროშის ქვეშ აღნიშნული გვარის ორი წარმომადგენელი მოღვაწეობდა გენერალ-მაიორი ჯავროვი (ჯავრიშვილი) ილია დიმიტრის ძე 1841-1901 წლებში და გენერალ-მაიორი ჯავროვი (ჯავრიშვილი) თარიელ კონსტანტინეს ძე 1853-1910 წ.წ. ავტორს არ აქვს დაკონტრელებული რომელ მათგანს გულისხმობს (მემატიანე გ).
- 91 ვერ დავადგინეთ.
- 92 პეტრე ალექსანდრეს ძე ფროლოვი (1852-?) რუსი სამხედრო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი (1907 წ.); რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი (1917 წ.) არაერთი ჯილდოს მფლობელი, მათ შორის: წმინდა სტანისლავის პირველი ხარისხის, წმინდა ანას პირველი ხარისხის, ალექსანდრე ნეველის და სხვა (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები გ).
- 93 ვერ დავადგინეთ.
- 94 მხოლოდ ფრაგმენტული ცნობა მოვიპოვეთ არტილერიის პოლკოვნიკის გრიგოლ ფალავანდიშვილის შესახებ, რომლის ფოტო დაცულია საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში. dspase.nplg.gov.ge
- 95 არ იკითხება.
- 96 ნიკოლაი ლავრენტის ძე რეშეტინი (1842-1914 წწ), გენერალ-მაიორი, 1895-1896 28-ე საარტილერიო ბრიგადის დივიზიის მეთაური (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები დ).
- 97 მიხეილ პეტრეს ძე მადათოვი (1865 -?), პოლკოვნიკი (1913 წ.), წმინდა ანას მე-3, წმინდა სტანისლავის მე-2, წმინდა ვლადიმირის მე-4 და წმინდა ვლადიმირის მე-3 ხარისხის ორდენის მფლობელი (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ე).
- 98 ნიკოლაი კრივიცკი (1866-1920 წწ) რუსი სამხედრო მოღვაწე, გენერალ-მაიორი, პირველი მსოფლიო ომის მინაწილე (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ვ).
- 99 ვერ დავადგინეთ.
- 100 ლევან უზნაძე იხსენიება ერთ დოკუმენტში, ეს გახლავთ: „მისი უდიდებულესობა იმპერატორის ბრძანების აღმასრულებელი ფურცელი ქეთევან ჟურულის, ნინო მაქარაშვილისა და გიორგი ჟურულის ქონების დავის შესახებ,“ სადაც მითითებულია, რომ ტბეთში დურმიშხან ჟურულის მეუღლის, ქეთევან ნამორაძის მამულს ჩრდილოეთით ლევან უზნაძის მიწა ესაზღვრებოდა, როგორც ჩანს, მითითებული პიროვნება ჟურულებთან დაახლოებული იყო (სოსიაშვილი 2021ბ: 311).
- 101 არ იკითხება.
- 102 იგულისხმება პოლკოვნიკი ივანე პაატას ძე გურგენიძე (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ზ).
- 103 პოლკოვნიკ გურგენიძის მეუღლის, თარხნიშვილის სახელი ვერ დავადგინეთ.
- 104 სავარაუდოდ, იგულისხმება მაკრინე ქაიხოსროს ასული ამირეჯიბი, რომელიც ნინო ჟურულს საქველმოქმედო ღონისძიებების ჩატარებაში დახმარებას უწევდა (ლომოური 2002: 181).
- 105 იგულისხმება ნინო ჟურულის ძმა, გიორგი ჟურული.
- 106 ბაქო (აზერ. Baki [bɑ'cɑ], ბაქი – ქარიანი ადგილი) – აზერბაიჯანის დედაქალაქი.
- 107 თურქმენეთის ქალაქ თურქმენბაშის სახელი 1992 წლამდე.
- 108 აშხაბადი – თურქმენეთის დედაქალაქი.
- 109 ვერ დავადგინეთ.
- 110 ტაშკენტი – უზბეკეთისა და ტაშკენტის პროვინციის დედაქალაქი.
- 111 ვერ დავადგინეთ.
- 112 სავარაუდოდ, უნდა იყოს გენერალ-მაიორი ნიკოლაი ალექსის ძე ეფრემოვი (1843-?) (სია 1893: 159); (უმალღესი ბრძანებები 1894: 230).
- 113 სავარაუდოდ, ეს უნდა იყოს ნიკოლაევის სამხედრო აკადემიის კურსდამთავრებული გენერალ-მაიორი ალექსანდრ იპოლიტეს ძე ფედოტოვი (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები თ).
- 114 ვერ დავადგინეთ.
- 115 ვერ დავადგინეთ.
- 116 ამ ადგილზე არ იკითხება.
- 117 ვერ დავადგინეთ.
- 118 რკინიგზის სადგური მოსკოვთან.
- 119 ვერ დავადგინეთ.

- 120 ილია მაქარაშვილის შვილები, მათგან ირინა მაქარაშვილი ცოლად გაჰყვა ცნობილ ქართველ ინჟინერს ანატოლი კიზირიას, ნიკუშა ტრაგიკულად დაიღუპა სადგურ შამქორთან 1918 წელს, ხოლო მიშა(მიხეილი) საფრანგეთში ცხოვრობდა და იქვე გარდაიცვალა, დაკრძალულია ლევილში.
- 121 წერილიდან არ ჩანს, რომელ ბებიანა საუბარი.
- 122 გულისხმობს ნინოს მშობლებს, დურმიშხანს ჟურულს და ქეთევან ნამორაძეს.
- 123 ვერ დავადგინეთ.
- 124 ვერ დავადგინეთ.
- 125 ძნელი სათქმელია ვის გულისხმობს წერილის ავტორი. ცნობილია, რომ გამოჩენილ ქართველ იურისტს ლუარსაბ ანდრონიკაშვილს (1872-1939 წწ) ცოლად ჰყავდა ეკატერინე იაკობის ასული გურევიჩი (მოდებაძე 2022). შესაძლოა, წერილში სწორედ იაკობ გურევიჩის ოჯახი იგულისხმებოდეს.
- 126 გაურკვევლად წერია.
- 127 ვერ დავადგინეთ. ჟურულთა წრეში იმ დროისთვის გვხვდება შალვა ჟურული-დიდი პაპის მოსახელე, დურმიშხან ჟურულის ძმის, მალხაზის შვილიშვილი, რომელიც 1902 იყო დაბადებული და წერილის დაწერის სავარაუდოდ დროს, 1908-1909 წლებში იგი დაახლოებით ექვსი-რვა წლის იქნებოდა, შესაბამისად ამ კონტექსტში მისი მოხსენიება სათუთა.
- 128 ვლადიმირ ბესარიონის ძე ზვერევი, კაპიტანი, პავლოვსკის სამხედრო სასწავლებლის კურსადმთავრებული (1869-1918 წწ) (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ი). კაპიტნის წოდება მან 1901 წელს მიიღო და ამიტომ ილია მაქარაშვილის წერილი 1901 წელზე ადრე ვერ დაიწერებოდა. ამ გვარით ცნობილია ასევე რუსეთის იმპერიის სამხედრო სამსახურში მყოფი ინფანტერიის გენერალი ნიკოლოზ იაკობის ძე ზვერევი (1830-1907 წწ) (ვოლკოვი 2009ა: 545-546), ასევე ვლადიმირ პორფირეს ძე ზვერევი, პორუჩიკი (1885-1915 წწ) (რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები კ).

დამოწმებანი

- ბიოგრაფიული ლექსიკონი ა:** საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი. ანაგორი კიზირია. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00009743/> (ნანახია: 11.09.2024).
- ბიოგრაფიული ლექსიკონი ბ:** საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი. მაკინე ამიხეჯიბი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00007358/> (ნანახია: 11.09.2024).
- ბიოგრაფიული ლექსიკონი გ:** საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი. ვასილ ყიფიანი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00005857/> (ნანახია: 11.09.2024).
- ბიოგრაფიული ლექსიკონი დ:** საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი. მიხეილ შადიკაშვიდი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00017028/> (ნანახია: 11.09.2024)
- გენერლების სია 1910:** *Список генералам по старшинству*. Составлен по 10 июля 1910 г. Санкт-Петербург.
- გიზეტი 1896:** *Хроника кавказских войск в 2-х частях*. сост. А. Л. Гизетти, Тифлис.
- გიზეტი 1901:** Гизетти А. Л. *Сборник сведений о Георгиевских кавалерах и боевых знаках отличий Кавказских войск*. Под. ред. Генерал-майора Потто. Тифлис. ვებ-გვერდი: <https://runivers.ru/upload/iblock/77a/Sbornik%20svedeniy%20o%20Georgievskih%20kavalerah%201901%20i%20boevih%20znakah%20otlichiy%20Kavkazskih%20voysk%20A.L.Gizetti.pdf> (ნანახია: 09.08.2024).
- გოგითიძე 2001:** *Грузинский генералитет (1699-1921)*. Биографический справочник Составил Мамука Гогитидзе, Киев. ვებ-გვერდი: <http://petergen.com/sources/grugener.shtml> (ნანახია: 09.08.2024).
- გუმბათი-ექსპრესი 2010:** *გუმბათი-ექსპრესი*. 2-8 აგვისტო.
- ენციკლოპედია საქართველო 2014:** *ენციკლოპედია საქართველო*. ტ. 3. თბილისი.
- ვოლკოვი 2009ა:** С. В. Волков. *Генералитет Российской империи: Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*. Т. I. Москва.
- ვოლკოვი 2009ბ:** С. В. Волков. *Генералитет Российской империи: Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*. Т. II (Л-Я). Москва.
- თევდორაძე 2010:** ც. თევდორაძე. ზოგიერთი საარქივო მასალა მაქარაშვილ-ჟურულეების ოჯახის შესახებ. *დიტეხატუხა და ხელოვნება*. №10.

ივერია 1897: ივერია. №42.

ისტორიკოსი 2007: Э. Э. Исмаилов. Золотое оружие с надписью "За храбрость". Списки кавалеров 1788-1913. Москва.

კადეტთა ჟურნალი 2010: *Кадетский журнал*. №4.

კავკაზი 1912: *Кавказ*, №212.

ლომური 2002: ნ. ლომური. პუბლიცისტური წიგნები. შემდგენელი ხ. მურადაშვილი, თბილისი.

მემატიანე ა: ადელსანდრე ავადიშვილი სიმონიძე დე. ვებ-გვერდი: <https://mematiane.ge/product-details.php?id=1006> (ნანახია: 09.08.2024).

მემატიანე ბ: ივანე ჯავახიძე დავითის დე. ვებ-გვერდი: <https://mematiane.ge/product-details.php?id=2045> (ნანახია: 09.08.2024).

მემატიანე გ: ქაჩთველი გენერლები ჰუსეთის ახმიაში 1698-1917 წ.წ. ანბანის მიხედვით. ვებ-გვერდი: <https://mematiane.ge/product-details.php?id=853> (ნანახია: 09.08.2024).

მოდებაძე 2022: ქ. მოდებაძე. როგორ ცდილობდა ირაკლი ანდრონიკოვი ქართული ლიტერატურის პოპულარიზებას საქართველოს ფარგლებს გარეთ. თბილისელები. ვებ-გვერდი: <https://tbilisebi.ge/ka/news/society/rogor-tdilobda-irakli-andronikovi-kartuli-literaturis-popularizebas-sakartvelos-pharglebs-garet> (ნანახია: 09.08.2024).

ნაცვლიშვილი 1992: პ. ნაცვლიშვილი. მაქარაშვილები: არბო, პარიზი, ლიმა... არბო! სამშობლო. მანისი.

ოლიტას ციხესიმაგრე: *Крепость Олита (Алитус)*. ვებ-გვერდი: https://olitaorany.lt/RUS/olita_ru.htm (ნანახია: 10.08.2024).

პოლტავის ისტორია: История Полтавы. *Нацвалов, Давид Малахиевич*. ვებ-გვერდი: <http://histpol.pl.ua/ru/lichnosti/alfavitnyj-ukazatel/lichnosti-n?id=5827> (ნანახია: 10.08.2024).

ჟორდანი 2012: თ. ჟორდანი. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 2. თბილისი.

ჟურული 1935: გ. ჟურული. ბათუმ-აჭარის მხარეები (ფურცლები რვეულიდან), „დამოუკიდებელი საქართველო“, №144, პარიზი.

რაინდების სიები 1880: Списки кавалерам императорского военного ордена Святого великомученика и победоносца Георгия за боевые отличия. 26 ноября 1769 г. – 1 сентября 1880 г., Санкт-Петербург.

რუსეთის იმპერიის გენერლების სია: *რუსეთის იმპერიის გენერლების სია*. სომხური წახმოვანების ჰუსეთის იმპერიის გენერლები. ვებ-გვერდი: <https://groupdwt.ru/ka/calculators/general-rossiiskoi-imperii-spisok-general-rossiiskoi-imperii-armyanskogo/> (ნანახია: 10.08.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიისა და ფლოტის გენერლები: Генералитет российской императорской армии и флота. ვებ-გვერდი: http://www.rusgeneral.ru/general_m.html (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ა: Офицеры РИА. *Макарашвили Илья Сакварелович*. ვებ-გვერდი: http://ria1914.info/index.php?title=Макарашвили_Илья_Сакварелович (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ბ: Офицеры РИА. *Потулов Николай Иванович*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Потулов_Николай_Иванович (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები გ: Офицеры РИА. *Фролов Петр Александрович*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Фролов_Петр_Александрович (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები დ: Офицеры РИА. *Решетин Николай Лаврентьевич*. ვებ-გვერდი: https://www.ria1914.info/index.php/Решетин_Николай_Лаврентьевич (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ე: Офицеры РИА. *Мадатов Михаил Петрович*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php?title=Мадатов_Михаил_Петрович (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ვ: Офицеры РИА. *Кривицкий Николай Николаевич*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Кривицкий_Николай_Николаевич_1 (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ზ: Офицеры РИА. *Гургенидзе Иван Паатович*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Гургенидзе_Иван_Паатович (ნანახია: 27.07.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები თ: Офицеры РИА. *Федотов Александр Ипполитович*. ვებ-გვერდი: https://www.ria1914.info/index.php/Федотов_Александр_Ипполитович (ნანახია: 25.08.2024).

რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები ი: Офицеры РИА. *Зверев Владимир Виссарионович*. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Зверев_Владимир_Виссарионович (ნანახია: 25.08.2024).

- რუსეთის საიმპერატორო არმიის ოფიცრები კ:** Офицеры РИА. Зверев Владимир Порфирьевич. ვებ-გვერდი: https://ria1914.info/index.php/Зверев_Владимир_Порфирьевич (ნანახია: 25.08.2024).
- საერთო სია:** *Общий список офицерским чинам Русской императорской армии.* ვებ-გვერდი: <https://lnnk.in/hKnL> (ნანახია: 25.08.2024).
- საქართველოს ექიმები:** საქართველოს ექიმები: ბიოგრაფიული ლექსიკონი. ქაიხოსრო სოდომონის ძე ფუხცედაძე. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/medics/ka/00000793/> (ნანახია: 25.08.2024).
- სია 1893:** *Список полковникам по старшинству.* Составлен по 1 сентября 1893 года. Санкт-Петербург.
- სოსიაშვილი 2021ა:** გ. სოსიაშვილი. მაქარაშვილების საგვარეულო და სოფელი არბო. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის და არქეოლოგიის ცენტრი, შიომთათა კიხეძი. №20.
- სოსიაშვილი 2021ბ:** გ. სოსიაშვილი. ახბო, პაჩიზი, დიმა. თბილისი.
- სოსიაშვილი 2021გ:** გ. სოსიაშვილი. გენერალი ილია მაქარაშვილი და მისი შთამომავლები პერუსა და საფრანგეთში. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის და ხელოვნების ისტორიის სეხია. №1.
- სოსიაშვილი 2020ა:** გ. სოსიაშვილი. ვინ იყო გენერალი ილია მაქარაშვილი. ისტორიანი. №1(109).
- სოსიაშვილი 2020ბ:** გ. სოსიაშვილი. დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი ფინანსთა მინისტრის-გიორგი ჟურნალის ოჯახი და სოფელი არბო. ისტორიანი. № 5(113).
- სოსიაშვილი 2023:** გ. სოსიაშვილი. მარიამ პრიტივიცის უცნობი წერილები მაქარაშვილების ოჯახისადმი, ქაიხუდი წყაიხომცოდნეობა, ტ., XXV, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი.
- უმაღლესი ბრძანებები 1894:** *Высочайшие приказы по Военному ведомству к №178//Разведчик.* Санкт-Петербург.
- უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი:** უნივერსალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი. კიანოვოვსკი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=14&t=121425> (ნანახია: 24.08.2024).
- ფონდი I:** საქართველოს ხელოვნების სასახლე, კულტურის ისტორიის მუზეუმი, ფონდი I, საქმე 135, ბ. 42722; 42724; 42753; 42754; 42755; 42762; 42763.
- ფონდი №2:** საქართველოს ეროვნული არქივის ტერიტორიული ორგანო. გორის რაიონული არქივი. ფონდი №2, ანაწერი №1, საქმე №495.
- ფონდი №4:** საქართველოს ეროვნული არქივის ტერიტორიული ორგანო. გორის რაიონული არქივი. ფონდი №4, ანაწერი 1, საქმე №135.
- ქართველები უცხოეთში:** ქართველები უცხოეთში: ბიოგრაფიები და მოღვაწეობა. კონსტანტინე ეხისტავი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000702/> (ნანახია: 23.08.2024).
- ქსე 1977:** ქაიხუდი საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. II. თბილისი.
- ქსე 1980:** ქაიხუდი საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 5. თბილისი.
- ქმნკვ საზოგადოების წევრები ა:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები. ნინო დუმიშხანის ასული მაქარაშვილისა. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00004697/> (ნანახია: 23.08.2024).
- ქმნკვ საზოგადოების წევრები ბ:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები. პეტრე იოსების ძე ყიფიანი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00003563/> (ნანახია: 23.08.2024).
- ქმნკვ საზოგადოების წევრები გ:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები. პავლე იოსების ძე ყიფიანი. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00003562/> (ნანახია: 23.08.2024).
- ქმნკვ საზოგადოების წევრები დ:** ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრები. პაჩმენ დავითის ძე გამყიყიძე. ვებ-გვერდი: <http://www.nplg.gov.ge/ilia/ka/00000687/> (ნანახია: 23.08.2024).
- შაბანოვი 2004:** В. М. Шабанов. Военный орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия. Именные списки 1769-1920. (Биобиблиографический справочник). Москва.
- ცნობის ფურცელი 1897:** ცნობის ფურცელი. №135.
- ცობეხია 2012:** Г. Цобехия. Они были героями Отечественной войны 1812 года. ვებ-გვერდი: <http://mopolit.milportal.ru/cobexiya-gabriel-oni-byli-geroyami-otechestvennoj-vojny-1812-goda/> (ნანახია: 23.08.2024).

ქეიშვილი 2021: გ. ქეიშვილი. *ჰოჩეკა ტფილისი*. ვებ-გვერდი: <https://forbes.ge/horeka-tphilisi/> (ნანახია: 23.08.2024).

ჭიჭინაძე 1897: *ქახთუდი კადენდახი 1898*. გამოცემული ზ. ჭიჭინაძისაგან, ტფილისი.

ILIA MAKARASHVILI'S LETTERS TO NINO ZHURULI

Giorgi Sosiashvili

Gori State Teaching University

giorgisosiashvili@gmail.com

Lieutenant-General Ilia Makarashvili's letters to Nino Zhuruli are housed within the Art Palace of Georgia, specifically in the Museum of Cultural History. The Makarashvili family and Zhuruli archives, including Ilia Makarashvili's letters to his future wife Nino Zhuruli, were previously kept within the Makarashvili family. Following this, the ownership transitioned to Irina Makarashvili, the daughter of Ilia Makarashvili. Notably, this encompassed the residential property in the village of Arbo and the associated farmland, which were passed to Merab Makarashvili, Ilia Makarashvili's brother Konstantine Makarashvili's great grandson, who subsequently donated the extensive archives of the Zhuruli and Makarashvili families, including a rich photographic material, to the Art Palace of Georgia. Ilia Makarashvili's military career is marked by notable achievements. As a proficient artillery expert, he underwent comprehensive military training before attaining the rank of general. His affection for his future wife, Nino, the daughter of the prominent public figure Durmishkhan Zhuruli, is evident in the letters he penned to her from various military training bases. Predominantly written prior to their marriage, these letters were sent from Alexanderpol (now Gyumri) and Jelalogli (now Stefanavani). Beyond detailing the personal bond between these esteemed individuals, Makarashvili's correspondences offer insights into Georgian public figures and military personnel of the era. Furthermore, they provide lesser-known glimpses into the social and cultural milieu of late 19th century Georgia, enriching the reader's understanding of this period.